

Omaisyyhteistyöhön vaikuttavat tekijät kehitysvammaisten asumispalveluissa työntekijöiden näkökulmasta

Petäjäjärvi Jani

Opinnäytetyö
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

2020

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK)

Tekijä	Jani Petäjäjärvi	Vuosi	2020
Ohjaaja(t)	Leena Seppälä & Laura Jokela		
Työn nimi	Omaisyyhteistyöhön vaikuttavat tekijät kehitysvammaisten asumispalveluissa työntekijöiden näkökulmasta		
Sivu- ja liitesivumäärä	63 + 5		

Työntekijöiden työhyvinvointi ja työn kuormittavuus ovat tällä hetkellä keskeinen teema, johon on kiinnitetty huomiota monilla eri aloilla. Sosiaali- ja terveysalalla keskipisteenä ovat olleet erityisesti työntekijöiden työssä viihtyvyyteen ja työssä jaksamiseen vaikuttavat seikat, sekä työntekijöiden kokemukset omasta työstään.

Omaisyyhteistyötä on tutkittu laajasti ja sen kehittäminen on ollut erinäisten yksiköiden kiinnostuksen kohteena. Omaisyyhteistyö kuuluu sosiaali- ja terveysalalla osana alan ammattilaisten toimintaa. Omaisyyhteistyötä kehittäviä oppaita ja suunnitelmia löytyy huomattava määrä, ja niiden painopiste on työntekijöiden yhteistyötaitojen kehittäminen. Kehitysvammaisten henkilöiden parissa tehtävää omaisyyhteistyötä on kuitenkin tutkittu suhteellisen vähän, mikä on osa syy tämän tutkimuksen toteuttamiselle.

Opinnäytetyön tarkoituksena on tutkia omaisyyhteistyöhön vaikuttavia asioita kehitysvammaisten asumispalveluissa työntekijöiden näkökulmasta. Kokonaisuuden hahmottamisen kannalta tärkeää on ollut tutkia työntekijöiden ajatuksia ja kokemuksia omaisyyhteistyön rakentumisesta heidän työssään sekä omaisyyhteistyötä edistäviä ja mahdollisesti heikentäviä tekijöitä.

Opinnäytetyössä on käytetty kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen menetelmiä aineiston hankinnassa ja tulosten analysoinnissa. Tulosten perusteella, työntekijät kokevat omaisyyhteistyön onnistuvan pääsääntöisesti hyvin työyksiköissään. Omaisyyhteistyötä heikentäviä seikkoja olivat: omaisten huono käytös vuorovaikutustilanteissa, luottamuspuola työntekijöitä kohtaan, omaisten kanssa tehtyjen sopimusten tahallinen tai tahaton rikkominen sekä kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta loukkaava toiminta omaisten osalta. Tuloksissa ilmeni lisäksi työntekijöiden kokevan työssään kuormittavuutta ja haasteita omaisyyhteistyöstä.

Avainsanat

Kehitysvamma, asumispalvelu, omaisyyhteistyö, omainen, itsemääräämisoikeus, vuorovaikutus

Degree Program in Social Services

Bachelor of Social Services

Author	Jani Petäjäjärvi	Year	2020
Supervisor	Leena Seppälä & Laura Jokela		
Subject of thesis	Factors affecting family cooperation in housing services for handicapped persons from the employee's perspective		
Number of pages	63 + 5		

The well-being and workload of workers is currently a central theme that has received attention in many areas. In the social and health care sector, the focus has been on employee satisfaction and the factors influencing well-being at work, as well as employees' own experiences on their work.

Family cooperation has been extensively researched and various organizations have interest in developing it. Family cooperation is part of the professional activity in Social Services and Health Care. A considerable number of relative cooperation plans and guides exist, and their focus is on developing collaborative skills. However, there has been relatively little research on the family cooperation when working among handicapped persons, which is one of the reasons for this research.

The purpose of this thesis is to research the factors affecting family cooperation in housing services for handicapped persons from the employee's perspective. In order to fully perceive the subject, it has been important to study the employees' thoughts and experiences regarding family cooperation in their work and factors promoting family cooperation and factors undermining it.

This thesis uses qualitative and quantitative research methods in the acquisition and analysis of the data. According to the results, the employees experience that the family cooperation is generally successful in their work units. Issues undermining family cooperation were: bad behaviour by relatives, lack of confidence regarding employees, breaking the agreements with relatives intentionally or unintentionally and activities that violate the self-determination of handicapped person. The results also show the employees feel their workload as mentally demanding and the family cooperation challenging.

.

Key words   disability, housing services, family cooperation, relative, self-determination, interaction

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA METODOLOGISET VALINNAT	8
2.1 Tutkimuskysymykset.....	8
2.2 Metodologia	8
2.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	11
3 KEHITYSVAMMAINEN HENKIÖ YHTEISKUNNAN JÄSENEÄ	13
3.1 Kehitysvammaisuus.....	13
3.2 Kehitysvammaisten asumispalvelut ja sitä säätelevä normisto.....	14
3.3 Asumisen valinnanvapaus	18
3.4 Itsemääräämisoikeus arjessa	21
3.5 Läheisverkoston juridinen asema	23
4 MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ JA OMAISYHTEISTYÖ.....	25
4.1 Moniammatillisen yhteistyön monimuotoisuus	25
4.2 Työntekijöiden työhyvinvointi	29
5 TULOKSET.....	32
5.1 Omaisyhteistyöhön käytetty aika, keinot ja välineet.....	33
5.2 Omaisyhteistyön rakentuminen, edistävät ja heikentävät tekijät	40
5.3 Omaisyhteistyön vaikutukset	46
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	55
7 LÄHTEET	60
LIITTEET	63

1 JOHDANTO

Opinnäytetyön aihevalintaan vaikutti kiinnostuneisuus uutta ilmiötä kohtaan, jota en ole aiemmin havainnut työelämässä. Olen toiminut lähihoitajana päihde- ja mielenterveyskuntoutujien asumispalveluissa sekä kehitysvammaisten tuki- ja osaamiskeskuksessa, joka sisältää hyvin moninaisia kehitysvammaisten palveluita saman katon alla. Sosionomin opinnoissa olen keskittynyt aikuisten parissa tehtävään sosiaalialan työhön ja hakeuduin omaa ammattitaitoa täydentääkseni kehitysvammaisten asumispalveluyksikköön työharjoitteluun. Työharjoittelun aikana ajatus opinnäytetyöstä alkoi muodostumaan havaintojen ja kokemusten kautta.

Omaisten kanssa tehtävä yhteistyö ja sen laatu sekä määrä vaihtelevat havaintojeni mukaan merkittävästi tehtäessä työtä eri asiakasryhmien kanssa. Lisäksi asioihin voivat vaikuttaa palveluntuottajan maantieteelliset etäisyydet suhteessa palvelukeskuksiin ja omaisiin, sekä asiakkaan terveydentila ja omaisen omat voimavarat. Verrattaessa esimerkiksi kehitysvammaisten asiakkaiden omaisten aktiivisuutta suhteessa mielenterveyskuntoutujien omaisten aktiivisuuteen, ovat havaintojeni mukaan kehitysvammaisten asiakkaiden omaiset huomattavasti aktiivisempia toimimaan arjessa mukana. Työyhteisössä näkemykset näistä asioista kohtaavat ja työntekijöiden näkemykset voivat erota toisistaan. Ilmiön tutkimisen kannalta oli perusteltua lähestyä työntekijöitä tämän tutkimuksen kanssa ja kysyä heiltä asiantuntijan roolissa kokemuksia aiheesta.

Kehitysvammaisen henkilön arjessa tavoitellaan itsemääräämisoikeuden tukemista ja mahdollisuuksia tehdä itse omia valintoja esimerkiksi harrastuksiin, ravitsemukseen sekä asumiseen liittyvissä asioissa. Erilaiset tuki-, ohjaus- ja asumispalvelut edistävät näitä oikeuksia arjessa. Suomessa vammaispalvelulain muutoksen myötä, 1.9.2009 alkaen kehitysvammaisella henkilöllä on subjektiiviseen oikeuteen perustuen mahdollisuus henkilökohtaiseen avustajaan. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009.) Vuonna 2008 Yhdistyneet Kansakunnat (YK) vahvisti vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen, jonka mukaan vammaisilla henkilöillä tulee olla oikeus valita asumismuoto, -

paikka ja -kumppani. Kehitysvammaisten asumispalveluiden on tarkoitus tukea kehitysvammaista henkilöä arjen erilaisissa toiminnoissa sekä mahdollistaa mahdollisimman itsenäinen asuminen omassa asunnossa, kokonaisvaltaisesti kehitysvammaisen henkilön tilanne huomioiden. (Verner 2020a.)

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) julkaisi 2007 selvityksen kehitysvammaisten henkilöiden asumisesta. Selvityksen pohjalta päädyttiin kehittämään kehitysvammaisten asumista yksilöllisempään suuntaan ja tavoitteeksi asetettiin kymmenen vuoden sisällä laitoshoidon lopettaminen. Selvityksessä korostettiin palveluiden tarpeellisuuden kartoittamisesta henkilölle sopiviksi ja asianmukaisiksi. Lisäksi asumiseen tuotettavat palvelut tulisi olla asumista tukevia ja henkilökohtaisella avulla toteutettavissa. Tämän johdosta avustajajärjestelmää lähdettiin kehittämään. (Niemelä & Brandt 2008, 3–4.)

Samoihin aikoihin (vuonna 2008) Kehitysvammaliitto julkaisi teoksen *Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen*. Teoksessa tuodaan sen hetkistä näkemystä itsemääräämisoikeudesta suhteessa kehitysvammaisen henkilön arkielämään ja asumisoloihin. Teoksessa tarkastellaan lisäksi itsemääräämisoikeutta ja valinnan vapautta suhteessa koulutukseen, työelämään sekä perhe- ja ihmissuhteisiin. (Eriksson 2008.) Kehitysvammaliitto julkaisi vuonna 2009 teoksen, *Toimivatko kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut? – näkemyksiä palvelujen käyttäjiltä ja niiden järjestäjiltä*. Teoksessa pureudutaan nimensä mukaisesti palveluiden käyttäjien ja palveluita tuottavien ajatuksiin palveluiden toimivuudesta. Teoksessa todettiin tuolloin, että kehitysvammaisille kohdennetut palvelut suunnitellaan valitettavan usein ilman kohderyhmän mielipidettä, eli kehitysvammaisia itseään. Yhtenä kehittämisajatuksena olikin kuulumattomien äänien esiin saaminen. (Harjajärvi, Kairi, Kuusterä & Miettinen 2009, 139.)

Omaisyyhteistyötä on tutkittu enimmäkseen vanhustyön palveluissa, otantoja löytyy päihde- ja mielenterveyspalveluista. Pääpaino on omaisten kokemuksilla omaisyyhteistyöstä erilaisissa palveluissa ja kuinka omaisyyhteistyötä voitaisiin kehittää. Tämän opinnäytetyön on tarkoitus lähestyä aihetta eri näkökulmasta. Pääpainona on työntekijöiden kokemukset omaisyyhteistyötä heikentävistä

tekijöistä. Ilmiön tarkastelun kannalta tärkeää on tutkimuksessa huomioida, miten työntekijöiden näkökulmasta omaisyhteistyö rakentuu ja mitkä asiat edistävät omaisyhteistyötä. Tutkimuskysymyksiä ovat: miten omaisyhteistyö rakentuu työntekijöiden näkökulmasta? Mitkä asiat edistävät omaisyhteistyötä työntekijöiden näkökulmasta? Mitkä asiat heikentävät omaisyhteistyötä työntekijöiden näkökulmasta? Opinnäytetyön tutkimuksella on tarkoitus tuoda toimeksiantajille, alalla toimiville ja muille aiheesta kiinnostuneille tietoutta tutkittavasta ilmiöstä.

Rajauksena tämän opinnäytetyön sisältöön on aikuisten kehitysvammaisten henkilöiden asumispalvelut. Teoriaosuuksissa voidaan viitata kehityskaariin lapsuudesta aikuisuuteen. Tarkastelukulma on työntekijöiden näkökulmasta, jotka toimivat kyselytutkimuksessa asiantuntijaroolissa. Luvussa kaksi esitellään tutkimuskysymykset ja siihen liittyvät rajaukset tarkemmin, sekä tutkimuksen toteuttamisen metodit ja niihin liittyvät valinnat. Tutkimuskysymykset pohjautuvat luvussa kolme ja neljä esitettyihin teorioihin. Luvussa viisi esitellään ja analysoidaan kyselyllä hankittu tutkimusaineisto.

2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA METODOLOGISET VALINNAT

2.1 Tutkimuskysymykset

Opinnäytetyö itsessään on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus aiheeseen, tulosten hankinnassa on kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen (määrällisen) tutkimuksen elementit. Tietoperusta rakentuu tässä opinnäytetyössä esiteltuihin tutkimuksiin ja raportteihin, sekä muuhun alan tietokirjallisuuteen. Tutkimuskysymykset muodostuivat taustaselvityksessä ja teoriassa nousseiden asioiden pohjalta.

Tutkimuksella haettiin vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Miten omaisyhteistyö rakentuu työntekijöiden näkökulmasta?
2. Mitkä asiat edistävät omaisyhteistyötä työntekijöiden näkökulmasta?
3. Mitkä asiat heikentävät omaisyhteistyötä työntekijöiden näkökulmasta?

Painoarvo tarkastelulla on omaisyhteistyötä heikentävissä tekijöissä työntekijöiden näkökulmasta. Muilla kysymyksillä hahmotetaan työntekijöiden kokemuksia, miten omaisyhteistyö tulisi rakentua ja mitkä asiat edistävät sitä. Tällöin voidaan ymmärtää ja täydentää kysymystä omaisyhteistyötä heikentävistä tekijöistä.

2.2 Metodologia

Kysely ja haastattelu eroavat toisistaan käytännön tasolla. Kyselyssä kysymykset esitetään lomakkeella, johon vastaaja itsenäisesti merkitsee vastaukset. Haastattelulla tarkoitetaan yleisesti kasvotusten tapahtuvaa vastausta. Kysely on käyttökelpoinen menetelmä suljettujen ja puoleksi strukturoitujen kysymysten esittämiseen. Kyselyn käyttökelpoisuus perustuu vastaajien kykyyn ymmärtää lukemaansa ja tuottaa kirjallisesti tekstiä sekä haluun vastata kyselyyn. Kysely on käyttökelpoinen väline tulosten keräämiseen silloin, kun tiedetään mitä kysytään. Kyselyllä on mahdollista kerätä tietoa suuremmalta vastaajaryhmältä verrattuna kasvotusten tapahtuvaan haastatteluun. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 75, 79–80.) Kysely on väljempi kuin lomakehaastattelu. Kyselyssä voidaan asettaa avoimia kysymyksiä vastaajilla, kun puolestaan lomakehaastattelussa

kysymykset voivat olla täysin strukturoidut. Kyselyn käyttö on perusteltua, kun oletetaan vastaajien olevan maantieteellisesti hajallaan ja resurssit eivät mahdollista kasvotusten tapahtuvaa haastattelua. (Vilkkä 2007, 28.)

Puolistrukturoidussa kyselyssä vastaajille on lähetetty samansisältöiset kysymykset, joihin vastata. Osa kysymyksistä on tarkasti määriteltyjä ja niihin voi antaa tarkkoja vastauksia. Puolistrukturoidussa haastattelussa halutaan saada vastauksia juuri tietyistä asioista. Strukturoitu haastattelu mahdollistaa vain lähinnä itselleen sopivan vastauksen antamisen haastattelussa. Joskus lomakehaastatteluun voidaan sijoittaa myös avoimia kysymyksiä. Strukturoidut haastattelut sopivat parhaiten lukujen ja tilastojen aineistolähteeksi. Avoimet haastattelukysymykset lomakehaastattelussa sopivat määrälliseen tai laadulliseen analysointiin, jota rajoittaa lähinnä avointen kysymysten laajuus ja määrä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2020.) Kyselyn strukturoiduilla kysymyksillä on tarkoitus ymmärtää, miten omaisyhteistyö tapahtuu, kuinka pitkäkestoista se on, kuinka usein sitä tapahtuu ja mitkä ovat työntekijöiden kokemukset ammattilaisina siitä, minkälainen ilmapiiri tilanteessa vallitsee ja miten itse koko tapahtuman kohde, eli kehitysvammainen asumispalveluita käyttävä henkilö, tilanteesta mahdollisesti hyötyy ja miten hän tilanteen kokee.

Työntekijöiden kokemukset aiheesta kerättiin internet-pohjalle tuotetulla kyselylomakkeella, joka oli puolistrukturoitu. Eli osa kysymyksistä on tarkoin määritelty ja vastaajat eivät voi vastata kuin annetuilla vaihtoehdoilla. Lisäksi kyselyssä oli avoimia kysymyksiä, joihin voi vastata haluamallaan tavalla. Strukturoiduilla vastauksilla pyrittiin saamaan lukuarvoja tavanomaisista arjen tilanteista ja pisteytystä yleisesti työntekijöiden mielipiteistä kyseisiä aiheita kohtaan. Avoimet kysymykset mahdollistivat yksilölliset vastaukset ja oman henkilökohtaisen kokemuksen ilmaisun. Kyselyn käyttö oli perusteltua nojautuen olettamukseen, että vastaajat ovat maantieteellisesti hajallaan toisistaan sekä yhden henkilön toteuttamana resurssit eivät antaneet mahdollisuutta haastatteluiden toteuttamiseen.

Kyselyyn valikoitui yksiköt sen mukaan, millaiset asiakasrakenteet yksiköissä on sekä todennäköisyys siihen, että kyselyn teema koskettaa heitä. Kyselyyn kysyin

puhelimitse ja sähköpostitse useampaa kehitysvammaisten asumispalveluyksikköä, joista yksi identifioi itsensä kyseisen kyselyn ulkopuolelle. Yksi asumispalveluyksikkö oli aluksi kiinnostunut osallistumaan kyselyyn, mutta ilmoitti myöhemmin aiheen olevan sellainen, että he eivät haluaakaan olla mukana tutkimuksessa. Kysely tavoitti lopulta yhteensä 25 työntekijää, joista kymmenen vastasi kyselyyn (40%).

Kysely toteutettiin sähköiselle alustalle tammi-helmikuussa 2020. Kyselyn toteuttamisen ehtona yksiköissä määriteltiin anonymiteetti niin asumisyksiköitä kuin henkilökuntaa kohtaan. Näin ollen tässä opinnäytetyössä ei tuoda vastanneiden yksiköiden tietoja esille, eikä myöskään vastanneiden henkilöiden tietoja. Yksiköihin lähetettiin ennen kyselyn avaamista saatekirje (Liite 1), jossa orientoitiin henkilökuntaa tulevaan kyselyyn ja tuotiin ilmi kyselyyn liittyvät teemat. Sähköinen kyselyalusta mahdollisti tiedon keräämisen anonyymisti. Kyselystä lähetettiin yksiköihin sähköinen linkki, jonka kautta kyselyyn pääsi vastaamaan. Kyselyn asettaminen henkilökunnan vastattavaksi jäi yksiköiden esimiesten tehtäväksi. Kysely asetettiin henkilökunnan tietokoneelle nähtäväksi, jossa työntekijät kävivät vastaamassa silloin kuin se oli muilta työtehtäviltä mahdollista. Yksiköiden kanssa sovittiin, että henkilökunta saa käyttää työaika kyselyyn vastaamiseen, johon aikaa kuluu arviolta kymmenen (10) minuuttia. Kyselyyn määriteltiin 14 vuorokauden aikaikkuna, jonka aikana työntekijät saivat vastata kyselyyn

Kyselyyn osallistumisen ehdoksi määriteltiin:

- 1.) henkilön täytyy olla vapaaehtoinen osallistumaan kyselyyn
- 2.) henkilö työskentelee kehitysvammaisen asiakkaan kanssa
- 3.) henkilö kohtaa työssään kehitysvammaisen asiakkaan omaisia.

Näiden ehtojen täyttyminen oli tärkeää kyselyyn osallistumisen kannalta, jotta kyselyyn osallistuneiden vastauksia voidaan pitää tarkoituksenmukaisina.

Tässä opinnäytetyössä aineisto analysoidaan laadullisen (kvalitatiivinen) ja määrällisin (kvantitatiivinen) sisällönanalyysin menetelmin. Sisällönanalyysi soveltuu käytettäväksi kaikissa laadullisissa tutkimuksissa. Sisällönanalyysin prosessi jakautuu karkeasti kolmeen pääluokkaan. Näitä ovat aineiston

pelkistäminen (redusointi), ryhmittely (klusterointi) sekä teoreettisten käsitteiden luominen (abstrahointi). Aineiston pelkistämisessä aineistosta karsitaan kaikki ylimääräinen pois, eli pelkistetään ja tiivistetään. Tähän osuuteen vaikuttaa tutkimuskysymys. Aineiston ryhmittelyssä muodostetaan alakäsitteitä aiemmin pelkistetyistä sanoista tai tiivistyksistä. Aineistosta etsitään tällöin samankaltaisuudet tai samaa tarkoittavia asioita, joista muodostetaan luokat. Alaluokat on järkevintä muodostaa ensin ja sen jälkeen pääluokat. Tämän jälkeen vuorossa on käsitteellistäminen, käsitteiden muodostaminen. Näitä käsitteitä yhdistellään niin kauan, jotta saadaan vastaus tutkimuskysymykseen. Käsitteitä ja tutkimuskysymykseen vastausta tai vastauksia etsiessä, tutkijan täytyy peilata aineistoa aina lähtötilanteeseen sekä lopussa siihen, mitä aineisto antaa vastaukseksi tutkittaville. Tutkijan on tarkoitus ymmärtää tutkittavia heidän näkökulmastaan analyysia tehdessään aina alusta loppuun saakka. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93, 110–115.) Tulokset osiossa avataan ja selostetaan kyselyllä saatu aineisto määrällisin ja laadullisin menetelmin. Määrällisissä osioissa vastaukset esitetään lukuina. Laadullisissa osioissa vastaukset esitetään käsitteinä ja niiden jakautumisena vastaajien kesken. Johtopäätökset ja pohdinnat osioissa keskitytään vastausten antamaan tietoon suhteessa tutkimuskysymyksiin nähden.

2.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan tutkimukset ovat uskottavia, luotettavia ja hyväksyttäviä vain, mikäli tutkimus on tehty hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla. Lainsäädäntö määrittelee rajat hyviä tieteellisiä käytäntöjä koskevalle ohjeistukselle, ohjeistus ja sen soveltaminen on muutoin tutkijayhteisön itsesääteilyä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2013, 6.)

Hyviä tieteellisen käytännön tutkimuseettisiä lähtökohtia on määritelty seuraavasti: Tutkimuksen tulee noudattaa tiedeyhteisön tunnistamia toimintatapoja, joihin kuuluvat yleinen huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä ja rehellisyys, niin tutkimustulosten esittämisessä, tallentamisessa sekä tulosten arvioinnissa. Tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmät tulevat olla tieteellisen tutkimuksen kriteeristön mukaisia ja eettisesti kestäviä.

Tutkimuksessa toteutetaan avoimuutta ja vastuullisuutta tutkimustuloksia julkaistessa. Omassa työssä toisen tutkijan tekemään työhön ja tuotokseen tulee viitata asianmukaisesti ja antaa kunniaa sekä arvostusta työn alkuperäiselle tekijälle, niin omassa työssä kuin tuloksia julkaistaessa. Tutkimuksen suunnittelu, toteutus ja raportointi ja näistä syntynyt aineisto tallennetaan tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti. Tutkimukselle hankitaan tarvittavat tutkimusluvut. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2013, 6.)

Tässä opinnäytetyössä toimitaan hyvien tieteellisten käytäntöjen mukaisesti. Tutkimuksen toteuttamiseen on toimeksiantajilta hankittu asianmukaiset luvat. Kysely itsessään toteutettiin internet-pohjaiselle kyselyalustalle. Kyselystä on jaettu internet-osoite toimeksiantajille, jotka ovat jakaneet sen työntekijöiden saataville. Kyselyyn osallistumisen ehdoksi määriteltiin vapaaehtoisuus. Kysely toteutettiin käytännössä asumispalveluissa niin, että esimies on asettanut kyselyn internet-osoitteen saataville vain työntekijöille tarkoitetulle tietokoneelle (suljettu tila, esimerkiksi toimisto), jossa työntekijä on voinut käydä vastaamassa kyselyyn haluamaan ajankohtana. Toimeksiantajien kanssa sovittiin, että työntekijät saavat vastata työajalla kyselyyn (n.10 minuuttia), jonka ajateltiin motivoivan vastaamiseen paremmin. Pohdittiin, että yksistään työpaikalla tehtävä kysely orientoi vastaajaa paremmin kyselyn teemaan, koska työvuorossa työntekijällä on työntekijänrooli.

Kysely ei kerännyt missään muodossa henkilötietoja vastanneilta, eikä vastauksia voitu jäljittää millään tavoin tietyn yksittäisen henkilön tekemiksi. Saadut vastaukset on tallennettu asianmukaisella tavalla ja ovat tämän opinnäytetyöntekijän hallussa. Kyselyyn vastanneiden määrä on pieni, mikä asettaa opinnäytetyön tuotokselle eettisiä valintoja. Näitä ovat mm. toimeksiantajien anonymiteettisuoja opinnäytetyön julkisessa tuotoksessa sekä vastaajien anonymiteetin kunnioittaminen. Opinnäytetyön oikeellisuuden perusteella, opinnäytetyötä ohjaavat opettajat ja ammattikorkeakoulu ovat tietoisia toimeksiantajista niin sopimusten muodossa, kuin muutoin oleellisesti opinnäytetyön oikeellisuuteen liittyvissä muodoissa.

3 KEHITYSVAMMAINEN HENKILÖ YHTEISKUNNAN JÄSENEÄ

3.1 Kehitysvammaisuus

Opinnäytetyö tarkastelee työntekijöiden kokemuksia kehitysvammaisten asiakkaiden omaisten kanssa tehtävästä omaisyhteistyöstä, kehitysvammaisten asumispalveluissa. Tällöin on perusteltua tuoda esille kehitysvammaisuuteen ja asumiseen liittyvää tietoutta. Tietoperustaa on kerätty ammattikirjallisuudesta, kehitysvammaisten henkilöiden tukipalveluista, sekä kehitysvammaisten henkilöiden läheisille suunnatuista sivustoista.

Kehitysvammaisuus käsitteenä tarkoittaa henkilön vaikeutta ymmärtää ja oppia uusia asioita. Perintötekijät tai äidin odotusaikana ilmenevät ongelmat voivat olla syynä kehitysvammaisuuden kehittymiselle. Synnytyksen aikainen hapenpuute, lapsuusiän sairaudet ja lapsuudessa tapahtuneet onnettomuudet voivat olla kehitysvammaisuuden syitä. Alkoholinkäytöstä raskaudenaikana voi kehittyä lapselle kehitysvammaisuutta tai oppimisvaikeuksia. (Kehitysvammaliitto 2019.)

Kehitysvammaisella aikuisella henkilöllä älyllisen kehityksen taso on alle 12 vuotta. Kehitysvammaisella henkilöllä on arjen toiminnoissa ongelmia ja sopeutumistoiminnot, eli arjessa pärjääminen ei vastaa todellisen iän odotuksia. Taitotaso ja älykkyysosamäärä jäävät heikolle tasolle. Kehitysvammaisuuden toteaminen tapahtuu yleensä kouluikään mennessä. Lapselle suoritetaan erilaisia kehitysvammaa selvittäviä tutkimuksia, joita tehdään erikoissairaanhoidossa, mikäli lapsesta herää kehitysvammaepäily. Tutkimusmenetelminä on kuvantaminen, aineenvaihdunnan tutkimukset sekä geneettiset tutkimukset. (Terveyskylä 2017.)

Merkittävällä osalla kehitysvammaisista on älyllinen kehitysvammaisuus. Kehitysvammaisuus käsitteenä tarkoittaa hermoston vammojen lisäksi myös muiden elimien vammaa tai vauriota. Hermoston sairaudet, toiminnan puutokset ja muut vauriot muodostavat hermoston kehityshäiriöiden ryhmän. Edellä mainitun ryhmän keskeisimpiä häiriöitä ovat aivojen kehityshäiriöt. Aivojen kehityshäiriöihin liittyy oleellisena osana älyllisten toimintojen vajavaisuutta.

Termi on Maailman terveysjärjestön (WHO) valitsema, mutta sitä ei tule kuitenkaan käyttää yleisnimityksenä puhuttaessa monipuolisesta yksilöstä. Diagnosoinnin tarkoituksena ei ole ihmisten luokittelu, vaan piirteisiin ja terveydentilaan liittyvät kuvaukset sekä näihin liittyvien tarpeiden kartoittaminen. Diagnoosien käytön tarpeellisuus ja asiayhteys muodostuu niihin liittyvistä asioista. Esimerkiksi mahdollisen erityisopetuksen saamisen taustalla on oppimisvaikeudet, joita henkilöllä voi olla, eikä kehitysvammaisuus. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 16, 19.)

Yksilöä ei pidä kadottaa diagnoosien taakse, vaan täytyy muistaa huomioida ihminen ja hänen yksilölliset tarpeet, toiveet ja halunsa toimia omassa elämässään. Yksilöä määritellään nykyisin toimintakyvyn ja osaamisen kautta, mikä tuo palvelujen tuottamiseen ja tarpeiden kartoittamiseen enemmän yksilöllisyyttä sekä tarkoituksenmukaisuutta.

Suomessa arvioidaan olevan tällä hetkellä noin 40 000 – 50 000 kehitysvammaista henkilöä (Tukiliitto 2019). Täysi-ikäisiä heistä on noin 31 000. Täysi-ikäisistä kehitysvammaisista asuu asumispalveluissa 12 000 henkilöä. Omaisten luona täysi-ikäisistä asuu 9000 henkilöä. (Kehitysvammaliitto 2020a.) Arviolta noin 500-600 henkilöä tekee työsuhteessa palkkatyötä (Kehitysvammaliitto 2020b).

3.2 Kehitysvammaisten asumispalvelut ja sitä säätelevä normisto

Kehitysvammaisten asumista säätelevät sosiaalihuoltolaki (710/1982 sosiaalihuoltolaki), laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977 kehitysvammalaki) sekä laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) ja vammaispalvelulaki. (Niemelä & Brandt 2008, 34). Kehitysvammaisella henkilöllä on oikeus omaan kotiin ja asuntoon. Kunnalla on velvollisuus toteuttaa asuminen vammaispalvelulain tai kehitysvammalain nojalla. Vammaispalvelulakiin perustuen kunnalla on velvollisuus järjestää palveluasuminen vaikeavammaiselle henkilölle. Palveluasuminen tarkoittaa asuntoa ja siihen tuotettua asumiseen liittyvää palvelua. Palveluasumisessa tuotettu palvelu on välttämätöntä

kehitysvammaisen henkilön arjessa selviytymisessä. Palveluasumiseen on vaikeavammaisella henkilöllä subjektiivinen oikeus. Kehitysvammalaki takaa kehitysvammaiselle henkilölle tarvitsemansa asumispalvelun. Kehitysvammalaki ei kuitenkaan edellytä asumispalveluiden saamiselle vaikeavammaisuutta. Henkilöllä on oikeus saada tarvitsemansa palvelut kehitysvammalain mukaan. Vammaispalvelulaki on ensisijainen laki, jonka perusteella asuminen järjestetään. (Ekmark, Heiniluoma, Huotari, Leino & Puranen 2011, 14.)

Kehitysvammaisen henkilön asumisen pääperiaatteena on, että henkilö maksaa itse asumiseen liittyvät menot. Kunnan maksettavaksi tulevat erilaiset palvelut ja tukitoimet, jotka ovat välttämättömiä kehitysvammaisen henkilön asumisen turvaamisessa. Näistä palveluista kunta ei voi periä palvelu- tai muita maksuja. Asumista tukevia palveluita ovat erilaiset avut siivouksessa, syömisessä, ruoanlaitossa, pukeutumisessa, henkilökohtaisen hygienian hoitamisessa sekä asioilla käymisessä avustaminen. Näiden palveluiden maksuttomuus perustuu sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulakiin. (Ekmark ym. 2011, 14.)

Kunta voi tuottaa kehitysvammaiselle henkilölle suunnatut asumisen palvelut itsenäisesti tai yhteistyössä jonkin muun kunnan tai muiden kuntien kanssa. Kunnalla on mahdollista olla jäsenenä palvelua järjestävässä kuntayhtymässä. Palvelunkäyttäjälle kunta voi tarjota palvelusetelin, joka toimii maksusitoumuksena kunnalta yksityiselle palveluntuottajalle, jolta palvelunkäyttäjä on päätenyt ottamaan tarvitsemansa palvelut. Kunnilla on mahdollisuus hankkia palveluita toiselta kunnalta, valtiolta, kuntayhtymältä tai muulta julkiselta- tai yksityiseltä palvelun tuottajalta. (Niemelä & Brandt 2008, 35.)

Tuettu asuminen on sosiaalihuoltolain perusteella järjestettyä asumista. Tuetussa asumisessa tarkoituksena on tukea henkilöä asumaan itsenäisesti omassa asunnossa tai tukea siirtymisessä itsenäiseen asumiseen. Tuetussa asumisessa tuki muodostuu sosiaaliohjauksesta ja muilla sosiaalipalveluilla. Tuetussa asumisessa asuminen järjestetään myös henkilön yksilölliset tarpeet huomioiden. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019.)

Palveluasunnossa järjestettävä asuminen ja sinne tuotettavat palvelut ovat palveluasumista. Sosiaalihuoltolain perusteella henkilöille järjestetään

palveluasumista, mikäli huolenpidon ja hoidon tarve on ympärivuorokautista. Asunnon tulee olla asianmukaisesti soveltuva. Palveluasumiseen kuuluu hoidon ja huolenpidon lisäksi ateriat-, peseytymis-, vaatehuolto-, siivous- ja toimintapalvelut. Oleellisena osana palvelua ovat myös osallisuutta ja sosiaalisuutta edistävät palvelut. Tehostetussa palveluasumisessa palvelua järjestetään ympärivuorokautisesti asiakkaan tarpeen mukaisesti. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 2019.)

Palvelu- tai hoitokodissa tai muussa avohuollon järjestämässä asunnossa kehitysvammainen henkilö maksaa asumiseen liittyviä kuluja samalla tavalla kuin muutkin. Näitä maksuja ovat mm. vuokra, vesi, sähkö, lääkitys, vaatteet ja harrastukset. Tällaisessa asumisessa osa elämiseen liittyvistä kuluista jakaantuu muiden asukkaiden kesken. Ryhmämuotoisessa asumisessa esimerkiksi yhteisten tilojen siivoukseen ja yhteiseen pyykkiin käytetyistä pesuaineista, ruoasta ja lehdistä muodostuu niin sanottu ylläpitomaksu. Turva-, siivous- ja saattajapalveluista ei muodostu ylläpitomaksua. (Ekmark ym. 2011, 14.)

Kehitysvammaisia henkilöitä on ollut eniten laitoshuollon piirissä samoihin aikoihin ensimmäisen kehitysvammalain voimaantulon aikaan, vuonna 1978. Tästä eteenpäin laitoshuollon kehitysvammaisten asiakkaiden määrä on tasaiseen tahtiin laskenut ja vähentymiseen tuli entistä kovempi tahti 1990-luvun Suomessa vaikuttaneen talouslaman myötä. Vuonna 2009 toukokuussa kehitysvammalaitoksissa oli noin 2000 henkilöä pitkäaikaisessa hoidossa. (Verner 2020b.)

Sosiaali- ja terveysministeriö tekemässä selvityksessä (mukana Niemelä & Brandt) ilmeni kehitysehdotuksena laitospalvelujen lakkauttaminen. Aikaa lakkauttamiselle määriteltiin kymmenen vuotta. Vuonna 2009 valmistuneen ympäristöministeriön raportin mukaan enintään 500 henkilöä tulisi olla kehitysvammalaitosten pitkäaikaispaikoilla vuoden 2015 loppuun mennessä. Hallitus hyväksyi 2010 periaatepäätöksen laitospaikkojen suhteen. Hallituksen periaatepäätöksessä yksilölliset asumisratkaisut ja laitospaikkojen vähentäminen merkittävästi olivat päälinjauksia tulevaisuuden suhteen kehitysvammaisten henkilöiden asumiseen liittyen. Lisäksi tarkasteluun otettiin asuntojen tarve niiden

kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla, jotka muuttivat lapsuudenkodeistaan. Hallituksen 2012 tekemässä 2. periaatepäätöksessä on tähtäimessä laitosasumisen lakkauttaminen vuoden 2020 loppuun mennessä kokonaan. Periaatepäätöksen kulmakivenä on Suomen perustuslaki sekä YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskeaa yleissopimus, jossa kehitysvammaisella henkilöllä on oikeus päättää omasta asumisesta kokonaisvaltaisesti. (Verner 2020b.)

Hallitus on periaatepäätöksellä sitoutunut kehittämään kehitysvammaisten henkilöiden asumisen eri muotoja. Hallituksen KEHAS-ohjelma (kehitysvammaisten asumisohjelma) on siinä pisteessä, että sen tavoitteena on seuraavaksi hallitusti lakkauttaa laitosasuminen asteittain sekä turvata kehitysvammaisten henkilöiden asuminen muissa kuin kehitysvammaisten pitkäaikaishoitopaikoissa. Lisäksi KEHAS-ohjelman tavoitteina ja periaatteina on hallinnonalojen välisen yhteistyön kehittäminen ja vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksista tietoisuuden lisääminen. KEHAS-ohjelman toteutumista seurasi seurantaryhmä, joka koostui eri tahojen asiantuntijoista. Seurantaryhmän kokosi sosiaali- ja terveysministeriö. (Verner 2020b.)

KEHAS-ohjelman seurantaryhmän loppuraportissa todetaan, että laitoksissa asuvien kehitysvammaisten lasten määrä ei ole laskenut toivotulla tavalla. Lisäksi lasten perheille ei ole aina tarjolla perheen tarpeita vastaavia palveluita. Tavoitteena olisi jatkossa saada lapsille asumisyksiköitä, jotka soveltuvat kolmelle-neljälle lapselle. Ongelmana tällaisen asumisen järjestämisessä kunnat näkevät taloudelliset seikat. (Raassina, Hintsala & Keski-Korhonen 2016, 5.)

Seurantaryhmän mukaan laitosasuminen on vähentynyt hyvin, vaikka tavoite oli 500:ssa henkilössä vuoden 2015 loppuun. Vuoden 2015 lopussa vielä noin 1000 henkilöä asui laitoksissa, näistä 114 henkilöä oli alaikäisiä. Osa laitoksista pois muuttaneista on muuttanut takaisin laitokseen sen vuoksi, etteivät he ole saaneet tarpeeksi tukea ja riittäviä palveluita muuton jälkeen. Osana tätä problematiikkaa on eri toimijoiden käsitykset vammaisten henkilöiden oikeuksista käyttää samoja palveluita kuin muun väestön. Henkilökunnan suhtautuminen kehitysvammaiseen henkilöön ja kuntien erilaiset käytännöt aiheuttavat kehitysvammaisille henkilöille ongelmia saada tarvitsemiaan palveluita.

Yksittäiset kunnat pystyvät hyvin vastaamaan kehitysvammaisen henkilön tarpeisiin, mutta koko maata tarkastellessa palveluiden saatavuus on liian vähäistä. (Raassina ym. 2016, 5–6.)

KEHAS-ohjelman seurantaryhmän mukaan, tulevaisuudessa tulisi vahvistaa itsemääräämisoikeutta vammaisten henkilöiden kohdalla sekä lisätä valinnanvapautta. Palvelutarpeen ja yksilöllisten palveluiden suunnittelun tehostaminen, vammaisten lasten oikeus tavalliseen lapsuuteen ja vammaisen henkilön perheen jaksamisen tukeminen ovat ryhmän mukaan tärkeitä kehittämisen paikkoja tulevaisuudessa. Seurantaryhmän mukaan tulevaisuuden tähtäimessä on lakkauttaa laitosasuminen kokonaan 2020-vuoden loppuun mennessä, lisätä hallintokuntien välistä yhteistyötä sekä kehittää alalla toimivien ammattilaisten osaamista, työkäytäntöjä ja työolosuhteita. (Raassina ym. 2016, 6–8.)

3.3 Asumisen valinnanvapaus

Asunto käsitteenä tarkoittaa tilaa, joka tarjoaa mahdollisuuden yksityiselämän suojaan ja kotirauhaan. Asunnon peruseräkkeenä on, että ihminen voi siellä eläessään tehdä erilaisia päivittäisiä toimintoja, eli asua. Yleisesti ottaen vammaisten ihmisten asunnot ovat kerrostaloja, rivitaloja tai omakotitaloja. Näitä ei käytetä yleensä puhekielessä, vaan puhutaan palvelukodeista, palvelutaloista tai hoiva- ja hoivakodeista. Näiden nimitysten yhteyteen on usein liitetty erisnimiä, esimerkiksi Palvelukoti Auringonkello. (Niemelä & Brandt 2008, 36.)

Kehitysvammaisen henkilön asumisen merkityksellisyyttä kehitysvammaiselle itselleen lisää oikeus päättää omaan elämään ja asumiseen liittyvistä asioista. Asumisenpalveluissa seuraavia elämän laadun ulottuvuuksia pyritään edistämään työyhteisön ja organisaation keinoin: itsemääräämisoikeus, yksityisyys, turvallisuus, yksilöllisyys ja itsensä toteuttaminen, sosiaalinen liittyminen ja osallistumismahdollisuudet. (Niemelä & Brandt 2008, 151–153.)

Itsemääräämisoikeus asumisessa näkyy kehitysvammaisen henkilön kannalta mm. oikeudessa valita asunto, asuinpaikkakuntansa ja mahdollinen

asuintoverinsa. Lisäksi oikeus valita itseään avustava henkilö, valita asunnon sisustus, huonekalut, itsenäiset päätökset käyttää omaa rahaa haluamiinsa asioihin, sekä valinnanvapaus harrastusten ja arjen toimintojen suhteen tukevat henkilön näkökulmasta itsemääräämisoikeutta asumisen palveluita. Palvelua tuottava organisaatio voi tukea työntekijän avulla arjessa, mm. olemalla asiakkaan puolella asioissa ja ohjaamalla asiakasta oikeaan toimintaan arjen toiminnoissa. Kehitysvammaisen henkilön ja palveluntuottajan tulee tehdä kirjallisena sopimus niistä palveluista, joita kehitysvammainen henkilö tulee saamaan ja missä tilanteissa henkilö tarvitsee apua. Sopimuksia tulee päivittää säännöllisesti ja palvelutarpeen muuttuessa. (Niemelä & Brandt 2008, 151.)

Turvallisuutta asumiseen tuo yksilön näkökulmasta vapaus liikkua omassa asunnossa ja sen lähiympäristössä. Asunnossa on lukko ja asunnon haltijalla siihen oma avain. Erityisesti ryhmämuotoisessa asumisessa korostuu asuintovereiden riskitön ja turvallinen käyttäytyminen osana turvallista asumista. Yksilölle asumisessa on merkitystä selkeistä toimintaohjeista äkillisen tilanteen sattuessa. Työyhteisö voi tukea kehitysvammaista henkilöä turvallisessa asumisessa puuttumalla mahdollisiin asumista estäviin epäkohtiin viipymättä. Työntekijöiden ammattitaitoisuus ja turvallinen toimiminen kokonaisvaltaisesti lisää turvallisuuden tunnetta. (Niemelä & Brandt 2008, 152.)

Kehitysvammaiselle henkilölle on asianmukaista määrätä edunvalvoja, mikäli asioiden hoitaminen ei henkilöltä itseltään onnistu. Pelkästään henkilön kehitysvammadiagnoosi ei ole peruste hankkia edunvalvontaa. Maistraatti voi myös olla haluton myöntämään edunvalvontaa, jos asioiden hoitaminen järjestyy asianmukaisesti muutoin, esimerkiksi omaisten järjestämänä. Henkilön perus- ja ihmisoikeudet tulevat näin mahdollisimman vähän rajoitetuksi. (Salisma 2017.) Edunvalvontaan liittyvät asiat voivat olla yksi työntekijöiden ja omaisten kanssa tapahtuvat kommunikoinnin teemoista. Työntekijöiden tehtävänä on tukea kehitysvammaista henkilöä omiin päätöksiin rahan suhteen, mutta mikäli henkilö ei kykene päättämään riittävällä tasolla omista talouteen liittyvistä asioista, tulee työntekijöiden ilmaista tästä huoli viranomaisille asioiden järjestämiseksi asianmukaisesti.

Yksilöllisyyden tukeminen asumispalveluissa on helpompaa hyvin suunnitellun palvelusuunnitelman avulla, johon on kirjattu yhdessä avunsaajan kanssa yksilölliset avun tarpeet, toiveet sekä se, miten niiden toteutumista seurataan. Palvelusuunnitelman toteutumista seurataan vuosittain ja sen toteutumisesta tehdään kooste niin palvelun saajalle kuin palvelun ostajalle. Kehitysvammaisen asiakkaan näkökulmasta yksilöllisyyden tukeminen näkyy henkilökohtaisissa arjessa tukemisen toiminnoissa, mutta myöskin mahdollisuuksissa osallistua itseä kiinnostaviin toimintoihin niin asumispalveluyksikössä kuin sen ulkopuolella järjestetyissä tilaisuuksissa ja tapahtumissa. (Niemelä & Brandt 2008, 152–153.)

Sosiaalista liittymistä asumisessa tuetaan mahdollistamalla ystävien ja lähiomaisten tapaaminen sekä mahdollisuutena kutsua heitä kylään. Sosiaalista liittymistä ovat myöskin seurusteluun liittyvät asiat ja niissä tukeminen. Yhtenä keskeisimpänä tekijänä sosiaalisessa liittymisessä on henkilön kokemus siitä, että on tarpeellinen. Näitä asioita voidaan edistää kouluttamalla ja tarjoamalla henkilökunnalle vuorovaikutuksellisia asioita tietoa ja toimintamalleja sekä tarjoamalla työnohjausta. (Niemelä & Brandt 2008, 153.)

Osallistumismahdollisuuksien edistäminen tarkoittaa harrastuksiin ja lähiyhteisöihin liittymisessä tukemista. Kehitysvammaisen henkilön kannalta tämä näkyy tukemisessa harrastuksiin joko erilaisin keinoin tai oikeuteen henkilökohtaisesta avustajasta, jonka kanssa kehitysvammainen henkilö voi toteuttaa virikkeellistä elämää. Henkilökohtainen avustaja edistää myös kehitysvammaisen henkilön selviytymistä arjen asioiden hoitamisessa, mm. kaupassa asiointi, asiointipalveluiden käyttö, lääkärissä käynti, mikä puolestaan edistää yhteiskuntaan kuulumisen tunnetta. (Niemelä & Brandt 2008, 153.)

Palveluiden tuottaminen asumispalveluyksiköissä tuo enemmän kodinomaisuutta arkeen ja asumisen ilmapiiriä lähemmäksi sitä, mikä muille ihmisille on normaalia. Tukeminen omiin päätöksiin asumisen suhteen ja arjessa toimimiseen ylläpitää sekä ihanteellisessa tilanteessa lisää kehitysvammaisen henkilön toimintakykyä toimia kokonaisvaltaisesti.

3.4 Itsemääräämisoikeus arjessa

YK:n yleissopimus takaa vammaisille henkilöille tasa-arvoiseen elämään muiden ihmis- ja perusoikeuksista nauttivien henkilöiden kanssa (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016). Suomen YK-liitto toteaa, ettei tarkoitus ole erityisoikeuksien antaminen vammaisille henkilöille, vaan tasa-arvoistaminen. Vammaiset ovat jääneet aiemmin paitsi koulutuksesta, yhteiskunnallisesta osallisuudesta, terveydenpalveluista ja ovat saaneet kokea syrjintää, ennakkoluuloja, poissulkemista ja pahimmillaan väkivaltaa. Tämä vammaisia koskeva yleissopimus tuo vammaiset juridisesti tasa-arvoiselle viivalle. (Suomen YK-liitto 2020.)

Sopimuksen toteutumisen kannalta Suomen YK-liitto toteaa tärkeäksi esteettömyyden poistamisen, niin fyysisesti kuin sosiaalisesti. Tämä tarkoittaa käytännössä fyysisten tilojen ja ympäristöjen suunnittelua ja toteuttamista esteettömiksi, sosiaalisessa esteettömyydessä ihmisten asenteita ja ilmapiiriä vammaisuutta kohtaan tulisi kehittää vammaisuutta hyväksyväksi. (Suomen YK-liitto 2020.)

Puolimatka käsittelee teoksessaan ”Itsemääräämisoikeuden kahdet kasvot” (Puolimatka 2020) omaa vanhemmuuttaan Down-lapsen vanhempana ja samalla myöskin koostaa yhteen muiden vanhempien kokemuksia kehitysvammaisen lapsen omaishoitajuudesta, itsemääräämisoikeudesta ja palvelujärjestelmästä. Hän tuo kirjassaan esille, että Valviran tekemien tutkimuksien mukaan vanhemmat toisinaan pyytävät lapsensa rajoittamista lapsensa mielipiteestä huolimatta. Lisäksi rajoittamistoimenpiteisiin ja itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen liittyy edelleen tänä päivänä toimintakäytäntöihin sekä käsiteellisyyteen liittyviä epäselvyyksiä. Puolimatkan mukaan ongelmana on esimerkiksi se, että ei ymmärretä, mikä on rajoittamista, milloin kyseessä on tavanomaista ohjaamista sekä hoitoa, milloin toiminta muuttuu rajoittamiseksi. (Puolimatka 2020, 35.)

Eriksson tuo tutkimuksessaan esille yhteisöissä eläville itsestään selvänä asiana neuvottelun ja sopimisen velvollisuuksista. Samoin perheissä käydään

neuvottelua päivittäin kielletyn ja sallitun rajamaailmasta, kun keskustelun teemana on lasten kasvattaminen tai kehitysvammaisen henkilön toiveet ja halut. Perheissä käydään paljon tilannekohtaista pohdintaa itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta kehitysvammaisen henkilön kohdalla. Kehitysvammaisen henkilön kohdalla voidaan joutua itsemääräämisoikeutta rajoittaviin tilanteisiin konflikteissa, joissa joudutaan valitsemaan huonoista vaihtoehdoista vähiten huono. Tällaisissa tilanteissa on hyvä huomioida, ettei rajoittamisesta puhuta yleisenä kokonaisuutena vaan tilannekohtaisesti sekä turvallisuutta ajatellen. (Erikson 2008, 170–171.)

Vanhempiensa luona asuvilla kehitysvammaisilla henkilöillä voi olla vahva riippuvuussuhde vanhempiinsa, jotka ovat tottuneet auttamaan lastaan jatkuvasti. Liikkumiseen ja kommunikointiin liittyvät ongelmat lisäävät riippuvaisuutta toisen henkilön avusta. Lisäksi talouteen liittyvät asiat lisäävät riippuvuussuhdetta, mikäli kehitysvammaisella henkilöllä itsellään ei ole tuloja tai mahdollisuuksia hankkia tuloja esimerkiksi työtä tekemällä. Vanhemmat saattavat vaikuttaa voimakkaasti kehitysvammaisen lapsensa päätöksiin omasta elämästään, vaikka näille päätöksille ei kehitysvammaisella henkilöllä itsellään olisikaan fyysistä tai henkistä estettä. Näitä päätöksiä voivat olla esimerkiksi pukeutumiseen ja ulkonäköön liittyvät päätökset, päätökset ammatillisen koulutuksen tarpeellisuudesta sekä vapaa-ajan viettoon liittyvät päätökset. (Erikson 2008, 88)

Vanhempien tekemät päätökset voivat näyttäytyä alkuun lapsen siirtyessä vanhempiensa luota esimerkiksi asumispalveluysikköön asumaan, kun ei vielä tiedetä kehitysvammaisen henkilön omia taitoja ja haluja tarpeeksi hyvin. Kehitysvammaisen henkilön siirtyessä asumaan asumispalveluysikköön, kuunnellaan palvelusuunnitelmaa laadittaessa henkilön omia toiveita asumisesta. Näihin toiveisiin on voinut vaikuttaa vanhempien tekemät päätökset ja ne eivät välttämättä pohjimmiltaan edusta kehitysvammaisen henkilön omia mielipiteitä ja haluja. Näiden selvittäminen on tärkeää, jotta palvelu voidaan tuottaa tarkoituksenmukaiseksi sekä itsemääräämisoikeutta tukevaksi ja kunnioittavaksi.

3.5 Läheisverkoston juridinen asema

Opinnäytetyöhön liittyy näkökulma ”omaisten kanssa tehtävä yhteistyö, kehitysvammaisten asumispalveluissa”. Opinnäytetyön tueksi, avataan tietoperustaa omaisen ja läheisen määritelmästä sekä omaisyhteistyöstä.

Sana ”omainen” vilahtelee lakiteksteissä, oppaissa ja kirjoissa tiuhaan tahtiin. Sosiaali- ja terveysalan teoksia tai muuta alalle liittyvää materiaalia lävitse kahlaava voi huomata omaisen olevan läsnä kaikkialla. Monet ihmiset mieltävät perheen ja sen jäsenet omaisiksi. Lähiomainen on myös yleisesti käytössä oleva termi, esimerkiksi sairaalat kysyvät eri tilanteissa lähiomaista, perheenjäsentä tai muuta omaista. Omaisen määrittely ei ole yksiselitteistä.

Tilastokeskus määrittelee perheen seuraavasti: perheellä tarkoitetaan yhdessä asuvia avio- tai avoliitossa olevia henkilöitä, sekä parisuhteensa rekisteröineitä henkilöitä. Perheeseen kuuluu myös aiemmin mainittujen lapset, jompikumpi vanhemmista lapsineen. Perheeseen kuuluu myös avio- ja avopuolisot sekä parisuhteen rekisteröineet henkilöt, joilla ei ole lapsia. (Tilastokeskus 2017.)

Hallitus on määritellyt Eduskunnalle vuonna 1991 jättämässä esityksessä koskien lakia potilaan asemasta ja oikeuksista, että lähiomainen on aviopuoliso, lapset, vanhemmat ja sisarukset. Esityksen mukaan muu läheinen voi olla potilaan avopuoliso, muu potilaan kanssa pysyvästi asuva henkilö tai läheinen. (Eduskunta 1991.) Karjalainen lehdessä ilmestyneessä artikkelissa todetaan lähiomaisen määrittelystä, ettei siihen ole lainsäädännössä sitovia määräyksiä. Lähiomainen voi olla tämän tulkinnan mukaisesti potilaan ilmoittama henkilö, esimerkiksi paras ystävä. Moninaisten perhesuhteiden myötä on yhä yleisempää ilmoittaa potilastietoihin joku muu henkilö kuin sukulainen lähiomaiseksi. (Karjalainen 2012.)

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista toteaa lähiomaisesta seuraavaa

”Jos täysi-ikäinen potilas ei mielenterveydenhäiriön, kehitysvammaisuuden tai muun syyn vuoksi pysty päättämään hoidostaan, potilaan laillista edustajaa taikka lähiomaista tai muuta läheistä on ennen tärkeän hoitopäätöksen tekemistä kuultava sen selvittämiseksi, millainen hoito

parhaiten vastaisi potilaan tahtoa.” (Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 1992/785 2:6 §)

Lain tarkoituksena on varmistaa, että joku potilaan hyvin tunteva henkilö pystyisi kertomaan hoitaville henkilöille, mitä itse henkilö haluaisi tai mikä olisi hänen toiveidensa mukaista, mikäli henkilö itse ei pysty tätä sanoittamaan haluamallaan tavalla. Mikäli suostumusta kysytään muulta henkilöltä kuin potilaalta itseltään, on tämän henkilön oikeus saada tarvittavat tiedot potilaan sen hetkisestä terveydentilasta. (Valvira 2019.)

Sosiaalihuoltolaki ottaa kattavammin huomioon henkilön elinympäristöä ja lähipiiriä, jotka siihen henkilön mielestä ja halusta kuuluvat. Sosiaalihuoltolaissa omaisen lisäksi on käytössä sana ”läheinen” tai ”muu läheinen”. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.) Laissa todetaan palvelutarpeen arvioinnin tehtävän asiakkaan sen hetkisen elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa, läheisensä sekä muiden toimijoiden kanssa. (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301 4:36 §.)

Tässä opinnäytetyössä omaisella tarkoitetaan henkilöä, joka on perhe- tai sukulaisuussuhteen kautta kehitysvammaisen henkilön omainen, tai muulla tavalla vastuullisessa asemassa tukemaan kehitysvammaista henkilöä häntä koskevissa asioissa ja päätöksissä, sekä jonka asumisyksikön henkilökunta ammatillisessa asemassa hyväksyy olemaan päättämässä asioista, kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta kunnioittaen. Omaisyhteistyöllä tarkoitetaan edellä mainittujen henkilöiden kanssa tehtävää yhteistyötä, missä keskiössä on kehitysvammaisen henkilön kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistäminen.

4 MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ JA OMAISYHTEISTYÖ

4.1 Moniammatillisen yhteistyön monimuotoisuus

Yhteistyö on kaikkien yhteistyöhön osallistuvien antaman panoksen tulos. Kaikki vuorovaikutus ei johda toimivaan yhteistyöhön. Tavoitteisiin pääsy ja tulosten tarkastelu ei kerro yksinään vuorovaikutuksen laadusta. Vuorovaikutus on kokonaisvaltaista ihmisten välistä viestintää eri tavoilla. Yhteistyön näkökulmasta, vuorovaikutuksella on myös tavoitteita. Keskustelu ilman tavoitteellista loppua ei tuota yhteistyön kannalta edistymistä. Aira toteaa, että vuorovaikutuksen täytyy olla aktiivista ja tavoitteellista. (Aira 2012, 50–51.)

Vuorovaikutus on molempiin suuntiin tapahtuvaa toimintaa, mutta aktiivinen osapuoli pyrkii hankkimaan tietoa tilanteeseen liittyvältä asiantuntijalta. Tiedonvaihdon tarkoituksena on edistää vuorovaikutukseen osallistuvien osapuolten tavoitteellista toimintaa. Vuorovaikutussuhteessa, tiedonvaihtamisen lopputuloksena voidaan saavuttaa työn kannalta merkittäviä edistyksiä, kun molemmat osapuolet miettivät yhdessä työkaluja yhteisen työn eteenpäin saattamisessa. Yksi merkitys tiedonvaihdon vuorovaikutussuhteissa on hiljaisen tiedon edespäin viemisellä, jotta yhteiseen tavoitteeseen edetään helpommin. Tällöin on helppoa sekä perusteltua kysyä siltä, joka tietää asiasta. (Aira 2012, 68–69.)

Työelämäyhteyksissä vuorovaikutussuhteita voidaan ylläpitää kasvokkain tai teknologian avulla. Joskus on käytetty nimityksiä virtuaalisuhde sekä kasvokkain ja teknologian välityksellä ylläpidettävä vuorovaikutussuhde. Airan mukaan teknologian käyttäminen osana työelämän vuorovaikutussuhteita on nykyisin niin itsestään selvää, että on tarpeetonta pilkkoa työelämän vuorovaikutussuhdetta näihin alakäsitteisiin. Työelämän vuorovaikutuksissa pyritään pitämään yllä vuorovaikutusta kasvokkain tapahtuvalla viestinnällä, maantieteellisistä etäisyyksistä riippumatta. Työelämässä vuorovaikutussuhteiden jakaminen pelkästään virtuaali- ja kasvokkaissuhteisiin on Airan mukaan harvoin toimivaa. (Aira 2012, 54.)

Aira toteaa, että ihmisten välistä yhteistyöosaamista voidaan kehittää vuorovaikutusosaamisella, jossa vuorovaikutukseen osallistuva osapuoli kehittää esimerkiksi koulutuksen avulla omaa vuorovaikutusosaamistaan. Yhteistyön tekemisen kannalta on keskeistä, että osapuolet panostavat yhteydenpitoon. Yhteistyöhön liittyvä yhteydenpito tapahtuu vuorovaikutuksella. Työn suunnitelmallisuudella tai hyvillä tavoitteilla ei ole yhteistyön toteutumisen kannalta pelkästään merkitystä, vaan päämäärään saavuttamiseksi tarvitaan molempien yhteistyöhön osallistuvien panostus vuorovaikutuksen keinoin. (Aira 2012, 148.)

Vuorovaikutusosaamista kehitetään toisen- ja kolmannen asteen sosiaali- ja terveysalan opinnoissa esimerkiksi opetuksen keinoin. Opiskelutilanteissa pyritään vuorovaikutukseen muiden opiskelijoiden kanssa, joka kehittää vuorovaikutuksen taitoja. Opetuksessa lisätään tietoutta ihmisten erilaisiin elämäntilanteisiin sekä taustoihin, joka mahdollistaa opiskelijan kehittää omaa ammatillista osaamistaan, mikä tuo varmuutta vuorovaikutuksellisiin tilanteisiin. Lisäksi ensimmäiset työharjoittelut koulutuksissa keskittyvät pääsääntöisesti asiakastyöskentelyn perusteisiin, joita kehitetään koko koulutuksen ajan muissa myöhemmin tulevilla työharjoitteluilla ja oppimistilanteilla.

Pienestä kiinni- hankkeessa projektipäällikkönä toiminut Minna Harjajärvi kertoo projektin ryhmän keränneen hankkeeseen tietoa kehitysvammaisten sekä mielenterveyskuntoutujien asumisesta. Aineistoon on saatu vastauksia mielenterveyskuntoutujien asumispalveluita koskien 41:stä kunnasta ja kehitysvammaisten asumispalveluita koskien 45:stä kunnasta. Vastausprosentti mielenterveyskuntoutujien osalta oli 85% ja kehitysvammaisia koskevassa osuudessa 94%. Aineistoon on etsitty vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Kohtaavatko kysyntä ja tarjonta kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien asumispalveluissa? Mitkä ovat näille kohderyhmille järjestettyjen asumispalvelujen keskeisimmät ongelmakohdat ja kehittämishaasteet? (Harjajärvi 2009, 14.)

Harjajärvi tuo tutkimustuloksissaan esille omaisyhteistyön merkittävyyden kehitysvammaisten asumisen järjestämisessä. Vastaajien mukaan,

omaisyhteistyön merkitystä korostettiin kehitysvammaisen henkilön asumisessa. Vastaajat arvioivat, että erilaisissa muutostilanteissa tulisi voida tarjota tukea koko perheelle, muuttavalle kehitysvammaiselle henkilölle sekä hänen läheisilleen. Mikäli muuttajan vanhemmat ovat iäkkäitä, tulisi erityisesti heidän kohdallaan tarjota kokonaisvaltaisesti tukea tulevaan muutokseen. Vastaajat olivat pohtineet erityisesti iäkkäiden vanhempien luota muuttavaa kehitysvammaista henkilöä ja hänen perhettään, miten palvelujärjestelmän puolelta on mahdollisuuksia tukea tässä tilanteessa perhettä kokonaisvaltaisesti ja mitä mahdollisuuksia tällaiseen on, jos esimerkiksi yhteistyö ei vanhempien kanssa onnistu. Harjajärven mukaan vastaajat arvioivat omaisyhteistyöhön vaikuttavan erilaiset näkemykset kehitysvammaisen henkilön tuen tarpeesta. Vanhemmat arvioivat useimmiten lapsensa tarvitsevan enemmän intensiivisempää tukea, kuin mitä työntekijät ja asiakas itse arvioi. (Harjajärvi 2009, 44.)

Kehitysvammaisten asiakkaiden haasteelliset elämäntilanteet ja palveluntarpeet osoittautuivat vastaajien mukaan suurimmaksi ongelmaksi. Sellaisten asiakkaiden kohdalla, jotka tarvitsivat sektorirajat ylittävää monitahoista palvelua sekä mahdollisesti pitkälle erikoistuneita palveluita, koettiin asumisen järjestäminen erityisen haasteellisenä. Psykykkisesti oireilevat kehitysvammaiset sekä autismin kirjoon kuuluvat henkilöt olivat haastavista asiakasryhmistä mainittuina esimerkkinä. Asumispalveluiden järjestäjät kokivat aiemmin mainitut ryhmät haastavina asiakasryhminä palvelutarpeisiin sopivien palveluiden löytymien kannalta palvelutarpeisiin sopivaa palvelua ei ole ollut helposti saatavilla. (Harjajärvi 2009, 45.)

Asumispalveluiden järjestämisen kannalta haastavana on koettu asiakkaiden haastava käyttäytyminen, kuten aggressiivisuus. Yhtenä ongelmana on koettu myöskin psykykkisesti oireilevien asiakkaiden kohdalla epäselvyys palvelujärjestelmän sisäisestä vastuujaosta, kun asiakas käyttää monitahoisia palveluita. Epäselvää on ollut, kuka asiakkaan palveluita kokonaisuudessaan koordinoi hänen käyttäessään monen eri toimijan palveluita. (Harjajärvi 2009, 46.)

Kyselyyn vastanneiden mukaan keskeisimpiä keinoja haastavasti käyttäytyvien asiakkaiden asumispalveluiden järjestämisessä on yhtenäisen palvelujärjestelmän kehittäminen siten, että eri sektoreiden rajapinnoilla asioiville saadaan heidän palvelutarpeisiinsa sopivia palveluita. Vastaajien mukaan henkilökunnan kouluttaminen, osaamisen tukeminen sekä tukipalvelut edistävät valmiuksia kohdata erilaisia ongelmatilanteita työssä. Aggressiivisesti, arvaamattomasti ja yleisesti levottomasti käyttäytyvien kehitysvammaisten henkilöiden arvioitiin tarvitsevan omat asumispalveluyksikkönsä. Näiden piirteiden vuoksi arvioitiin, että tämän tyyppiset kehitysvammaiset henkilöt eivät sovellu asumaan yhdessä muiden kehitysvammaisten kanssa. (Harjajärvi 2009, 46.)

Haasteellisimpia asiakkaita asumispalveluiden kannalta ovat sellaiset kehitysvammaiset henkilöt, joiden kohdalla palvelujärjestelmä on puutteellinen. Nuorille kehitysvammaisille asiakkaille ei välttämättä ole itsenäisen asumisen tueksi valmista tukimallia tarjolla. Lievästi kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla puolestaan omat haasteensa tuo itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen ja turvallisen asumisen välinen rajapinta. Vastaajat arvioivat lievästi kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla lähiomaisten rajoittavan itsemääräämisoikeutta. (Harjajärvi 2009, 46.)

Karhula Maarit on ollut Mikkelin ammattikorkeakoulun Omaishoiva-hankkeessa projektityöntekijänä ja projektipäällikkönä. Hanke toteutettiin ajanjaksolla 9/2014 – 2/2015. Hankkeen fokuksena oli omaisten ja läheisten äänen kuuluvaksi tekeminen. Lisäksi ajatuksena oli näkymättömän voimavaran näkyväksi tuominen sekä omaisten ja läheisten arvostuksen lisääminen. Hankkeeseen on haastateltu 15 omaista tai läheistä henkilöä, jotka ovat säännöllisesti tukemassa, hoitamassa ja auttamassa avun tarvitsijaa. (Karhula 2015, 7.)

Karhula tuo esille tulevaisuuden seikan, jossa entistä enemmän suomalaisia tulee väestön vanhenemisen myötä olemaan omaisensa tai läheisensä arjen asiantuntijoina. Sairastuneelle, vammautuneelle tai muutoin apua tarvitsevalle henkilölle on ensiarvoisen tärkeää, että joku hänen arjestaan tietävä on tukemassa palveluissa ja ajamassa etuja. Hyvä omais- tai läheissuhde lisää

henkilön itsemääräämisoikeutta tämän tarvitessa tukea ja apua. (Karhula 2015, 10–11.)

Karhulan mukaan haastatteluissa omaisen tai läheisen ja ammattilaisen välisissä suhteissa korostettiin vuorovaikutuksen, luottamuksen ja tiedonkulun merkitystä. Omaiset olivat varovaisia ehdottamaan erilaisia toimintatapoja ja antamaan negatiivista palautetta, vaikka omaiset ja läheiset mielsivät näiden asioiden edistävän omaishoidettavan hyvinvointia. Niillä omaisilla ja läheisillä, joilla ei ollut kokemuksia käytännön asioista sopimisessa ja suunnitelmien tekemisestä toivat esille kokemuksen, että heille ei näistä tieto kulkenut. Ne, jotka olivat olleet mukana suunnitelmien tekemisessä, olivat tyytyväisiä ja kokeneet tulleen kuulluksi. (Karhula 2015, 35–38.) Kehittämisen teemoina nousikin vastanneiden keskuudessa ja Karhulan päätelmien mukaan vuorovaikutuksen korostaminen. Lisäksi Karhula toteaa henkilökunnan ammatillisuuden olevan korostuneen tärkeä omaisten ja läheisten kanssa tehtävässä työssä, sillä omaisten kokemusmaailmat voivat poiketa hyvin paljon hoidettavana olevan terveydellisistä asioista ja niihin liittyvien palveluiden sekä tukimuotojen suhteen. Ammattilaisella korostuu taito jakaa asiantuntemustaan eri taustoista tuleville henkilöille, jotta nämä voivat käyttää tietoa hyväkseen. Tällöin oman ammatillisuuden kehittäminen mm. koulutuksilla ja työnohjauksilla korostuu työelämässä. (Karhula 2015, 57–58.)

4.2 Työntekijöiden työhyvinvointi

Kehitysvammaisen henkilön hyvinvoinnista vastaa monen ammatin edustajat ja hoito- sekä kuntoutuspalavereiden tarkoitus on keskittyä kehitysvammaisen henkilön hyvinvoinnin edistämiseen kokonaisvaltaisesti. Kehitysvammaisuus ei ole tyypiltään häviävä tila vaan pysyvä. Hoidon ja palvelun on tarkoitus olla jatkuvaa. Seuraavan työntekijän tai työryhmän on tarkoitus jatkaa siitä, mihin edellisen työntekijän tai ryhmän kanssa on päästy. Työn päämääränä on tuottaa kehitysvammaiselle henkilölle hänen tarvitsemansa apu ja yhteistyö hänen perheensä kanssa on mahdollisuuksien mukaan saumatonta. (Kaski, Manninen & Pihko 2009, 280–281.)

Kuntoutus- ja palvelusuunnitelman laatiminen tapahtuu kehitysvammaisen henkilön sekä hänen perheensä kanssa. Tarkoituksena on varmistaa, että kodissa olevat asiat eivät ole esteenä kehitysvammaisen henkilön hyvinvoinnin edistämiseksi. Työntekijältä vaaditaan kykyä eläytyä kehitysvammaisen henkilön ja tämän perheen asemaan, jotta suunnitelman toteutumiselle ei ilmene esteitä. Kuntoutussuunnitelman tekemisessä voi ilmentyä perheen kanssa ongelmia ja näin suunnitelma voi jäädä suppeaksi, mikäli perhe ei ole vielä saanut itseään tasapainoon. Kaiken perheen tarvitseman tuen tarjoaminen mahdollistaa vuosia kestävästä yhteistyöstä toimimisen. Muussa tapauksessa on riskinä, että yhteistyö perheen kanssa on kaunapitoista, väärinymmärryksiä sekä erimielisyyksiä täynnä. (Kaski ym. 2009, 281.)

Ihmiset ovat aiemmin työskennelleet enemmän ruumiillisissa töissä, nykyisin enemmän sosiaalisissa ja henkistä painetta aiheuttavissa töissä. Näin ollen ruumiillinen kuormittavuus on vähentynyt, mutta henkinen ja sosiaalinen kuormittavuus on lisääntynyt. Yhtenä osasyynä on kiireen lisääntyminen, joka on yli puolella työssä käyvistä henkilöistä tutkimusten mukaan työhyvinvointia haittaava tekijä. Kiire ja tiukat aikataulut kuormittavat kaikkia työssäkäyviä ihmisiä kaikissa henkilöstöryhmissä. (Juuti & Salmi 2014, 43.)

Kehitysvammaisen henkilön kanssa toimiminen voi olla yllätyksellistä ja tämä tuo työssä jaksamiseen omia erityisiä piirteitä. Kehitysvammaisen henkilön ymmärtämisen taso altistaa konflikteille ja arjessa toimimisen rajoitteille. Tästä huolimatta kehitysvammaisen henkilön kanssa toimivan henkilön tulee kyetä toimimaan erilaisten ihmisten parissa. Työ muuttuu fyysisesti raskaaksi, mikäli henkilöllä on liikuntakyvyttömyyttä tai hän on muutoin avuton toiminnoissaan. (Kaski ym. 2009, 282.)

Työntekijät antavat työvuoronsa aikana useille eri asiakkaille aikaansa ja pyrkivät mahdollisimman hyvin täyttämään jokaisen asiakkaan päivittäiset tarpeet. Erityisesti ryhmämuotoisessa asumisessa voi asiakkailla keskenään olla erilaisia avun tarpeita, jotka vievät eri määriä resursseja. Työntekijän jaksamisen kannalta on tärkeää hyvä työvuoron suunnittelu ja ennakoitavuus, jolloin kaikkien asiakkaiden tarpeet saadaan tyydytettyä sekä työntekijä jaksaa paremmin

työssään. Hyvästä suunnittelusta ja ennakoitavuudesta huolimatta voidaan olla tilanteessa, jossa asiakas odottaa omaa vuoroaan ja kokee jääneensä ilman apua. Tällaiset tilanteet altistavat työntekijän tahattomasti konflikteille työssään.

Kehitysvammahuollon henkilöstö on keskimäärin pitkäaikaista, mikä on asiakkaan palveluiden toteutumisessa ja suunnitelmallisuudessa positiivinen ilmiö. Tätä selittää työntekijöiden oman tarpeellisuuden kokeminen sekä työn tarpeellisuuden näkyminen työntekijöille, mikä edistää alalla pysymistä. Loppuun palaminen eli työuupumus on alalla mahdollista, mutta ei tavallista. Työuupumuksen taustalla voi olla oman suhdekäsityksen vääristymä tai epävarmuus kehitysvammaisuutta kohtaan. Lisäksi työ voi olla fyysisesti ja psyykkisesti kuormittavaa. Kuormittavuutta voi lisätä oman riittämättömyyden tunne työssä sekä työpaikan huonot ihmissuhteet. Uupumista voi lisätä työn yksitoikkoisuus päivittäin toistuvien, mutta asiakkaan kannalta välttämättömien toimien vuoksi. (Kaski ym. 2009, 283.)

5 TULOKSET

Työntekijöitä asumispalveluyksiköissä oli yhteensä 25 henkilöä, joista kyselyyn vastasi yhteensä 10 henkilöä, vastausprosentiksi muodostui 40 prosenttia. Kysely oli kohdistettu vain työntekijöille. Kokonaisuutena tarkastellen vastausmäärä on pieni ja asettaa tulosten tulkinnalle tiettyjä rajoituksia. Kysely oli alun perin tarkoitus toteuttaa useammassa yksikössä, mutta yhden henkilön toteuttamana ja yksiköiden jäädessä pois kyselystä, kyselyä ei ollut mahdollista toteuttaa suuremmalle vastaajaryhmälle.

Vastausprosentin pienuuteen voi vaikuttaa moni asia: kyselyn teema ei välttämättä koskettanut niin montaa henkilöä, kuin kyselyä luotaessa oletin. Kyselyn pituus ja rakenteelliset tekijät mahdollisesti vaikuttivat potentiaalisten vastaajien määrään. Kyselyyn osallistujilla oli tiedossa saatekirjeen pohjalta, että kyselyyn vastaaminen vie noin 10 minuuttia, mikä voi olla pois jääneiden vastaajien mielestä pitkä aika. Lisäksi työyksiköissä mahdollisesti vallitsevat tilanteet ovat voineet vaikuttaa kyselyyn osallistumiseen, esimerkiksi työskentelytilanteet eivät ole antaneet mahdollisuutta vastata kyselyyn. Lisäksi kyselyalustalta ei käynyt ilmi, kuinka monesti kyselyä on mahdollisesti aloitettu tekemään, mutta on jätetty täyttämättä loppuun. Näin ollen kyselyn tulokset ovat muovautuneet niiden henkilöiden mukaisiksi, jotka kokivat kyselyn olevan heille tärkeä ja joilla on ollut töiden puitteissa mahdollisuus vastata halutessaan kyselyyn. Tulokset voivat erota merkittävästi, mikäli kysely toteutetaan isommalle vastaajamäärälle. Lisäksi kyselylomakkeen kohdentaminen suoraan kohderyhmän vastaajille, esimerkiksi sähköpostitse, voisi mahdollisesti lisätä vastaajien lukumäärää, mutta se ei ollut mahdollista käytettävissä olevilla työkaluilla ja anonymiteettisuojaan takia.

Kysymykset on analysoitu yksi kerrallaan. Kvantitatiivisesti kerätyt aineistot esitellään kuvioissa 1–7 sekä 12–17. Kuvioden 8–11 sekä 18 aineistot on kerätty kvalitatiivisesti ja näihin kohdistuu sisällönanalyysin menetelmät. Kuvioden 8–11 ja 18 yhteydessä esitetään suoria otteita vastauksista. Kuviot esitetään siinä järjestyksessä, kuinka ne ovat olleet aseteltuina kyselylomakkeessa (Liite1).

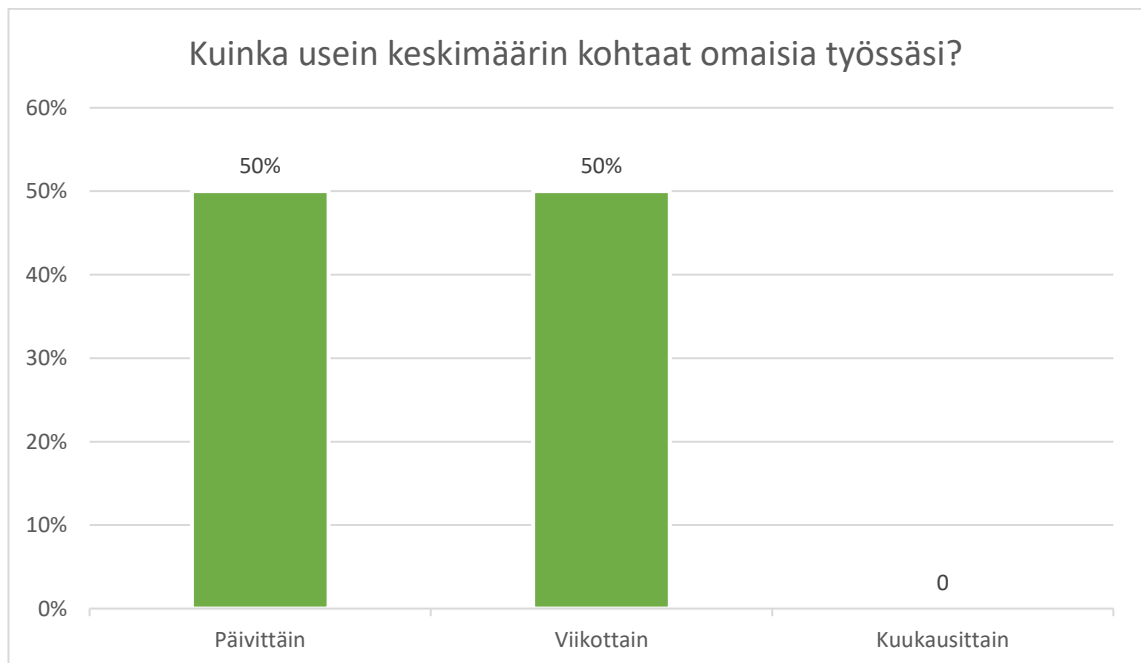
Käsittelen tulosten esittelyn yhteydessä tulosten suhdetta teoriaan sekä omiin havaintoihini.

5.1 Omaisyhteistyöhön käytetty aika, keinot ja välineet

Tähän osioon liittyvillä kysymyksillä haluttiin selvittää, kuinka paljon henkilökunta käyttää aikaa omaisyhteistyöhön ja kuinka usein he työssään kohtaavat omaisia. kysymykset olivat strukturoituja, vastausvaihtoehdot olivat valmiiksi annettuna ja niistä täytyi vastaajan valikoida sopivin väittämä itselleen.

Omaisten kohtaamisen tiheys

Kysymykseen ”Kuinka usein keskimäärin kohtaat omaisia työssäsi?” vastasivat kaikki kyselyyn osallistuneet 10 henkilöä. Vastaukset jakautuivat kuvion 1 mukaisesti.

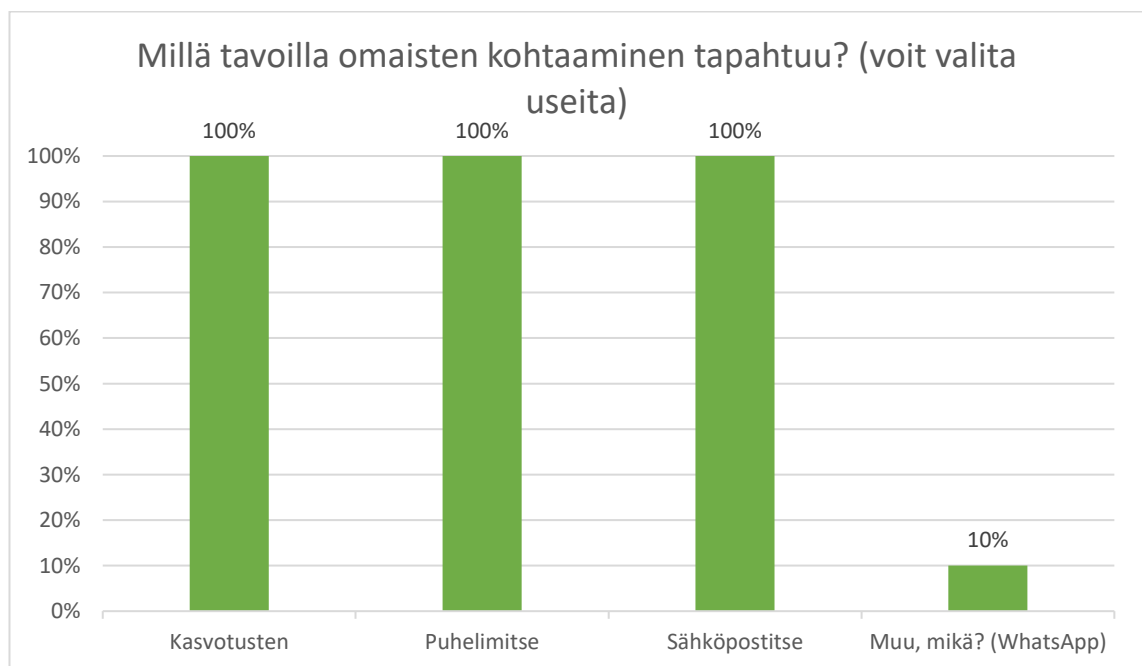
Kuvio 1. Omaisten kohtaamisen tiheys.

Työntekijöistä kymmenestä vastaajasta viisi (50%) vastasi kohtaavansa omaisia päivittäin. Kymmenestä vastaajasta puolesta viisi (50%) vastasi kohtaavansa omaisia viikoittain. Vastausvaihtoehdot kuukausittain, ei saanut yhtään vastausta. Vastauksista voidaan päätellä, että puolet työntekijöistä kohtaa omaisia päivittäin ja puolet viikoittain.

Omat havaintoni omaisten tapaamisen tiheyteen liittyy kokemukseeni työskentelystä eri asiakasryhmien parissa sosiaali- ja terveysalalla. Vastaukset tukevat havaintojani, että kehitysvammaisten henkilöiden omaiset ovat suhteellisen aktiivisia ottamaan kontaktia läheiseensä ja heitä hoitavaan henkilöstöön. Kokemusteni mukaan mielenterveyskuntoutujien omaiset ottavat hyvin vähän kontaktia läheiseen tai läheistä hoitavaan henkilöstöön.

Kohtaamisen keinot ja välineet

Kysymykseen ”Millä tavoilla omaisten kohtaaminen tapahtuu?” oli mahdollisuus valikoida useita vaihtoehtoja. Kysymyksellä kartoitettiin eri keinoja omaisyhteistyön toteuttamiselle. Lisäksi kysymyksessä on ollut mahdollisuus kirjoittaa ”Muu, mikä”-kohtaan oma vaihtoehto, jos sopivaa ei löydy vastausvaihtoehtojen joukosta. Vastaukset ovat kuvion 2 mukaiset.

Kuvio 2. Kohtaamisen erilaiset keinot.

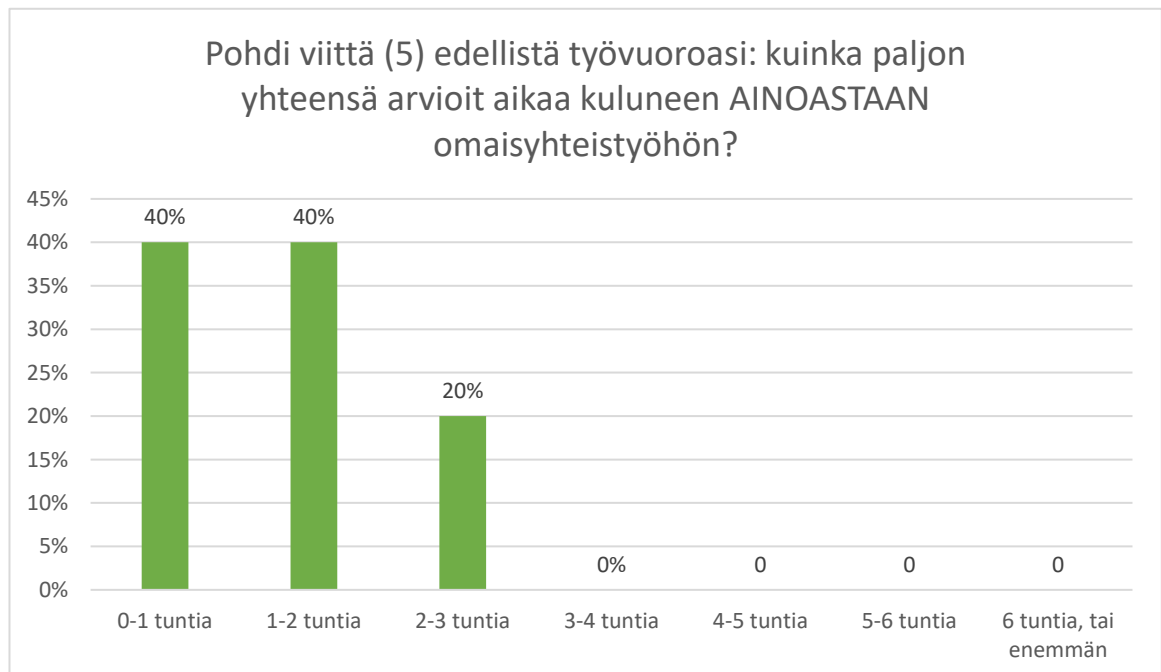
Kaikki kyselyyn vastanneet henkilöt ovat vastanneet omaisten kohtaamisen tapahtuvan kasvotusten (100%), puhelimitse (100%) sekä sähköpostitse (100%). Kyselyyn vastanneista yksi (10%) kertoo ”muu, mikä?”- kohdassa käyttävänsä WhatsApp-sovellusta omaisyhteistyössä välineenä. Vastauksista voidaan

päätellä, kaikkien vastanneiden mukaan omaisyhteistyö tapahtuu kasvotusten, puhelimitse sekä sähköpostitse. Lisäksi voi olla käytössä jokin sovellus, tässä vastauksessa WhatsApp.

Airan (2012, 54) mukaan teknologiaa käytetään osana nykyajan kommunikoinnin keinoja henkilöiden välisissä vuorovaikutussuhteissa. Vastauksien perusteella teknologiaa käytetään aktiivisesti kommunikoinnin välineenä viestinnässä omaisten kanssa. Lisäksi kasvotusten tapahtuva kommunikointi on edelleen osa viestinnän keinoja.

Ajan käyttö

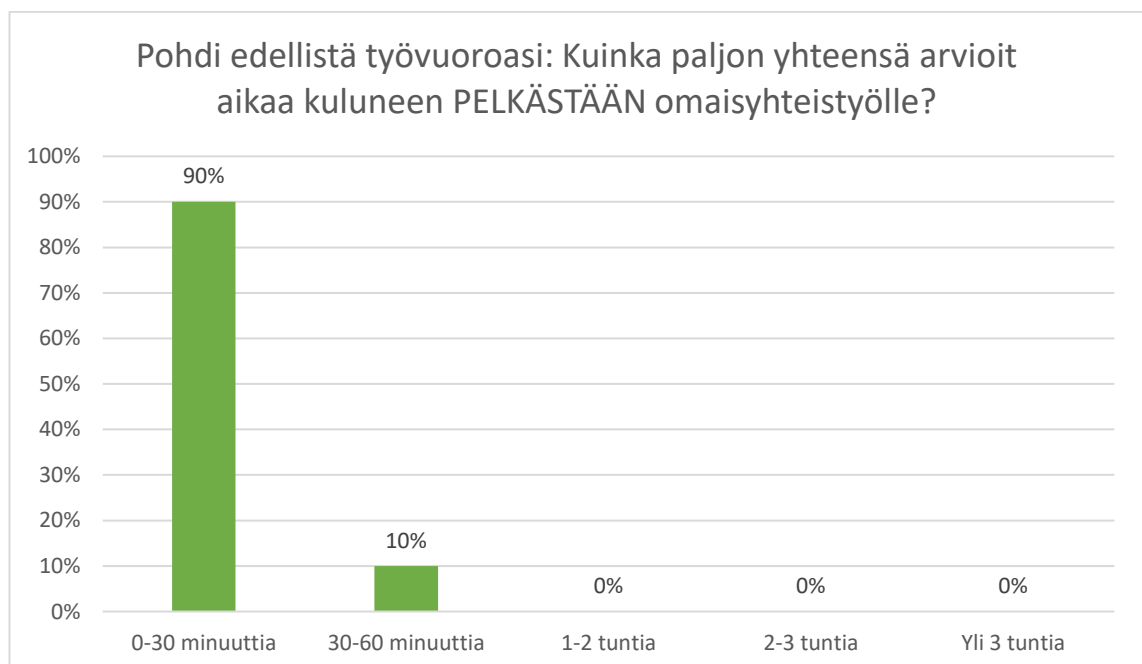
Kysymyksellä ”Pohdi viittä (5) edellistä työvuoroasi: kuinka paljon yhteensä arvioit aikaa kuluneen ainoastaan omaisyhteistyöhön?” haluttiin aineistoa työssä käytetystä ajasta pelkästään omaisyhteistyölle. Vastaukset jakautuivat kuvion 3 mukaisesti.

Kuvio 3. Ajankäyttö viiden vuoron aikana, omaisyhteistyö.

Kyselyyn vastanneista kymmenestä henkilöstä neljä (40%) ilmoittaa käyttäneensä viimeisen viiden työvuoron aikana omaisyhteistyöhön aikaa alle tunnin. Vastanneista neljä henkilöä (40%) vastaa käyttäneensä omaisyhteistyöhön viiden työvuoron aikana 1-2 tuntia työaikaa pelkästään omaisyhteistyöhön. Kyselyyn vastanneista kaksi (20%) vastaa käyttäneensä pelkästään omaisyhteistyöhön 2-3 tuntia työaikaa viimeisen viiden työvuoron aikana. Muihin vastausvaihtoehtoihin ei tullut vastauksia. Vastauksista voidaan päätellä, työvuoroissa viiden viimeisen vuoron aikana omaisyhteistyöhön on käytetty enimmäkseen enintään kaksi tuntia tai vähemmän työaikaa.

Kysymyksellä "Pohdi edellistä työvuoroasi: Kuinka paljon yhteensä arvioit aikaa kuluneen pelkästään omaisyhteistyölle?" haluttiin tarkentaa edellistä kysymystä ajankäytön suhteen. Vastaukset ovat kuvion 4 mukaiset.

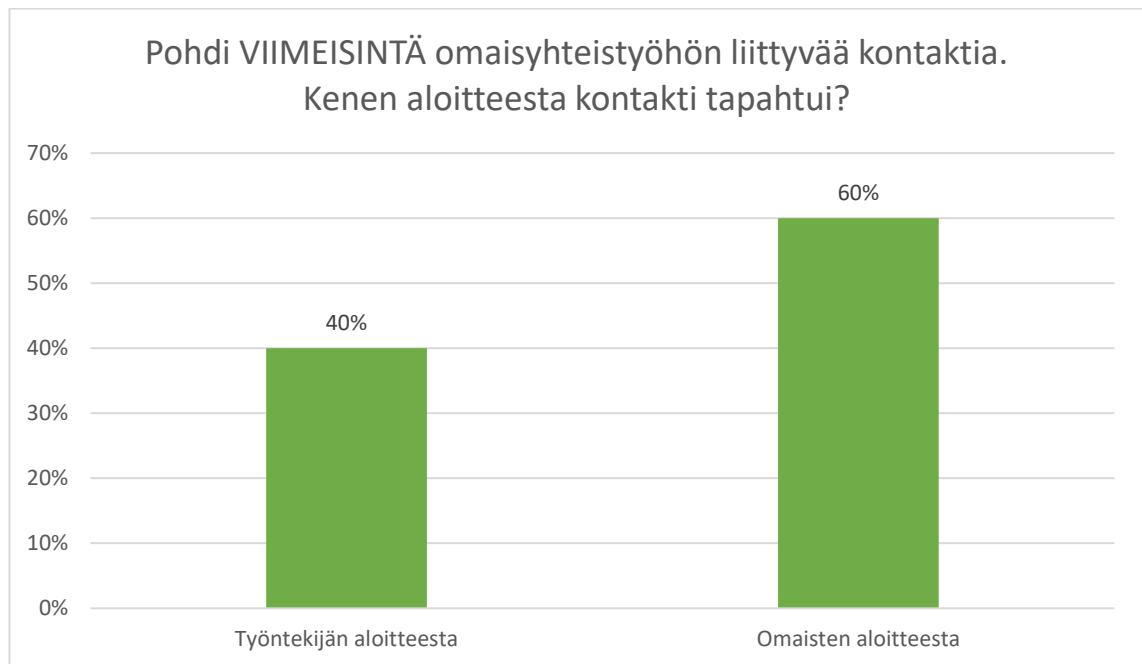
Kuvio 4. Ajankäyttö yhden vuoron aikana, omaisyhteistyö.

Kyselyyn vastanneista yhdeksän (90%) vastaa käyttäneensä omaisyhteistyöhön edellisessä työvuorossa alle 30 minuuttia aikaa. Vastanneista yksi (10%) vastaa käyttäneensä omaisyhteistyöhön aikaa 30-60 minuuttia. Muut kyselyn vastausvaihtoehdot eivät saaneet vastauksia. Vastauksista voidaan päätellä työaikaa käytetyn edellisessä työvuorossa enimmäkseen alle 30 minuuttia.

Ajankäyttöön liittyvillä kysymyksillä haluttiin tietää työntekijöiden käyttämä aika omaisyhteistyölle. Juuti & Salmi (2014, 43) mukaan kiire on lisääntynyt ajansaatossa esimerkiksi aikatauluttamisen myötä. Omaisyhteistyölle on tyypillistä, että se alkaa suunnitellusti tai yllätyksellisesti, joka voi vaikuttaa suunniteltuihin aikatauluihin.

Kontaktin aloittaja

Kysymyksellä ”Pohdi viimeisintä omaisyhteistyöhön liittyvää kontaktia. Kenen aloitteesta kontakti tapahtui?” etsittiin vastausta siihen, kenen aloitteesta omaisyhteistyö tapahtui viimeksi. Vastaukset ovat kuvion 5 mukaiset.

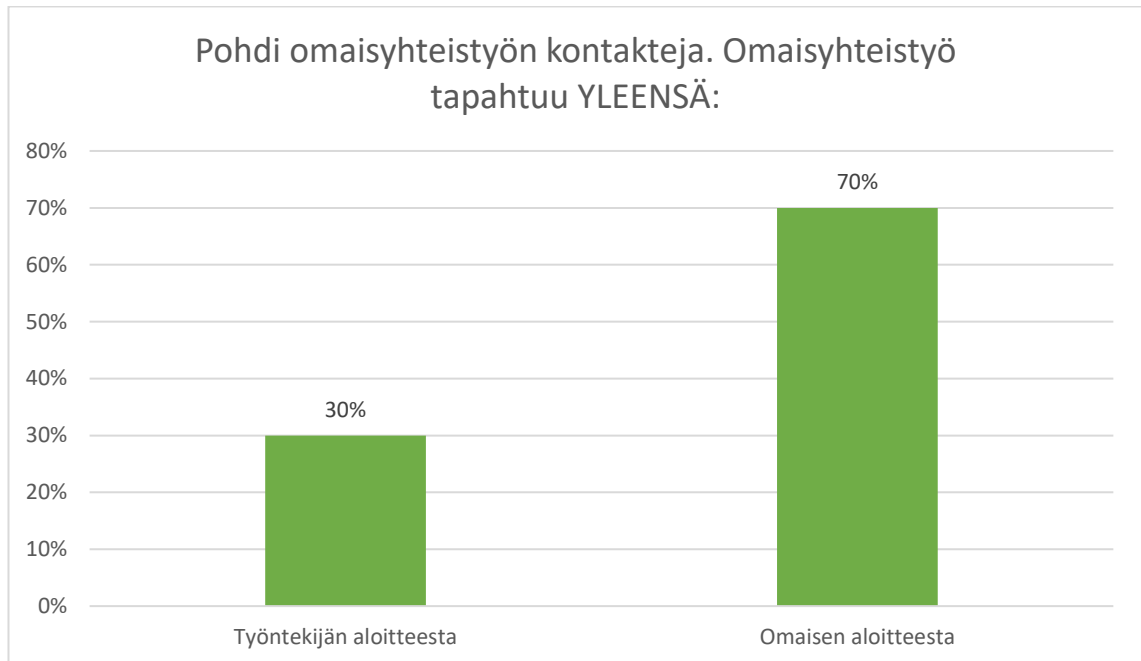

Kuvio 5. Viimeisimmän kontaktin aloite.

Kysymykseen vastanneista neljä (40%) vastaa viimeisimmän kontaktin tapahtuneen työntekijän aloitteesta. Vastanneista puolesta kuusi (60%) vastaa viimeisimmän kontaktin tapahtuneen omaisen aloitteesta. Vastauksista voidaan päätellä aloitteen kontaktiin tapahtuvan enimmäkseen omaisten aloitteesta.

Väittämällä ”Pohdi omaisyhteistyön kontakteja. Omaisyhteistyö tapahtuu yleensä:” haluttiin vastaajilta tietoa, kenen aloitteesta työntekijät kokevat

omaisyhteistyön aloitteen tapahtuvan yleensä. Vastaukset jakaantuivat kuvion 6 mukaisesti.

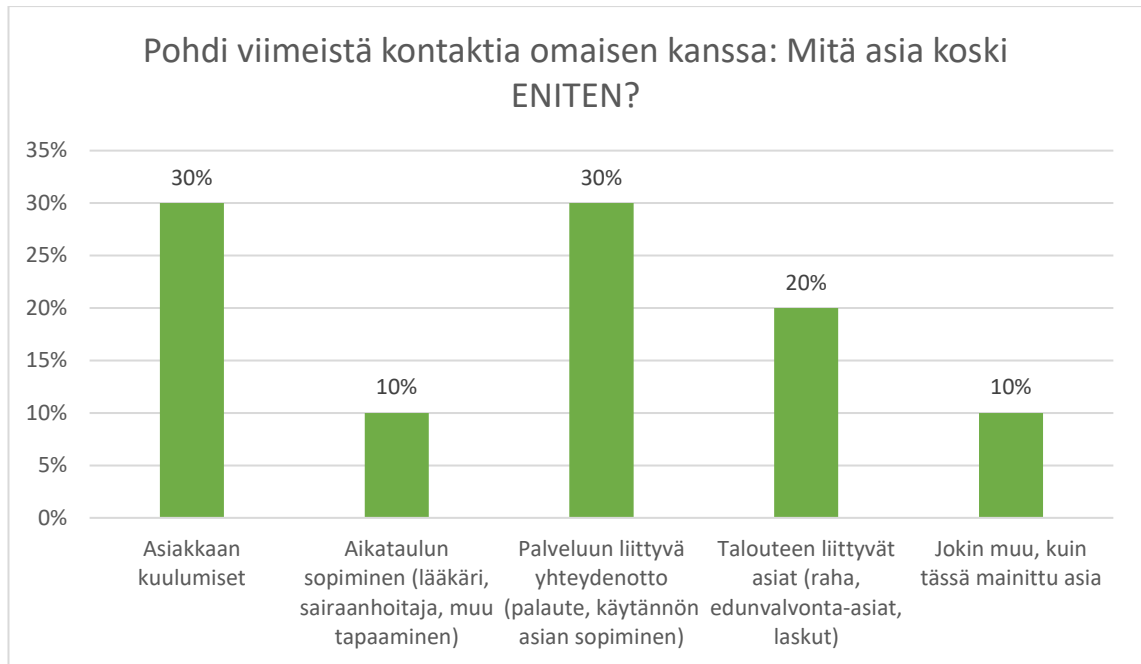
Kuvio 6. Aloite kontaktille yleensä.

Kysymykseen vastanneista kolme (30%) vastasi omaisyhteistyön kontaktin tapahtuvan yleensä työntekijän aloitteesta. Vastanneista seitsemän (70%) puolestaan vastasi kontaktin tapahtuvan omaisen aloitteesta. Vastauksista voidaan päätellä omaisyhteistyön tapahtuvan yleensä omaisen aloitteesta.

Airan (2012, 68–69) mukaan vuorovaikutus on vuorovaikutustilanteeseen osallistuvien molemminpuolista aktiivisuutta vaativa tilanne. Toimivan vuorovaikutuksen pohjana on molemminpuolinen kiinnostus asiaa kohtaan. Vastaukset tukevat vuorovaikutuksen olevan molemminpuolista. Vuorovaikutuksen tapahtuminen enimmäkseen omaisten suunnasta johtuu todennäköisesti omaisen-työntekijä roolista, jossa Airan (2012, 68–69) mukaan kysyjä kysyy tietoa tilanteeseen liittyvältä asiantuntijalta eli tässä tapauksessa työntekijältä.

Kontaktin teema

Kysymyksellä ”Pohdi viimeistä kontaktia omaisen kanssa: mitä asia koski eniten?” haluttiin kartoittaa omaisyhteistyössä tapahtuvan kontaktin aihetta ja teemaa. Vastaustulokset ovat kuvion 7 mukaisia.

Kuvio 7. Viimeisimmän kontaktin teema.

Kysymykseen viimeisimmästä kontaktista omaisen kanssa ja kontaktiin liittyvää teemaa, vastanneista kolme (30%) vastasi vaihtoehdon asiakkaan kuulumiset. Yksi (10%) vastanneista vastasi ”aikataulun sopiminen” -vastausvaihtoehdon. Kolme henkilöä (30%) vastasi viimeisimmän kontaktin liittyvän palveluun. Kaksi (20%) vastasi talouteen liittyvät kontaktin teemaksi. Yksi (10%) vastanneista vastasi ”jokin muu, kuin tässä mainittu asia”-vaihtoehdon ja kirjoitti vastaukseksi ”Juteltu ”niitä näitä””. Vastauksista voidaan päätellä vastausten jakaantuvan suhteellisen tasaisesti, enimmäkseen kontaktit liittyvät asiakkaan kuulumisiin ja palveluun liittyviin yhteydenottoihin.

Harjajärven (2009, 44–46) ja Karhulan (2015, 57–58) mukaan omaisyhteistyöhön liittyvä teema on hyvin monenlaisiin asioihin sekä moniammatilliseen työskentelyyn liittyvää. Työntekijät ovat työssään kehitysvammaisen henkilön äänenä ja tukemassa arjen moninaisissa tilanteissa, jotta laadullinen arki voi toteutua kehitysvammaisen henkilön kohdalla.

5.2 Omaisyhteistyön rakentuminen, edistävät ja heikentävät tekijät

Seuraavat kysymykset ja niihin liittyvät kuviot (kuvio 8–11) liittyvät avoimiin kysymyksiin ja vastauksiin. Vastaajat ovat voineet kirjoittaa kysymyksen yhteydessä olevaan vastauskenttään vapaasti oman mielipiteensä. Vastaukset on analysoitu sisällönanalyysillä. Tässä esitetyt sitaattit ovat poimintoja vastaajien avoimista vastauksista.

Omaisyhteistyön rakentuminen omaisyhteistyössä

Kysymyksellä ”miten omaisyhteistyö mielestäsi rakentuu työssäsi?” haluttiin vastauksia työntekijöiden näkemyksestä, miten omaisyhteistyö rakentuu heidän työssään. Vastauksista löytyy kuvion 8 mukaiset ilmaisut.

Kuvio 8. Omaisyhteistyön rakentuminen.

Vastaajien mukaan omaisyhteistyö rakentuu yhteydenpitoon (5kpl vastauksia), sopimuksiin (3kpl), palaveriinkin (2kpl), viranomaisyhteistyöhön (1kpl), vuorovaikutukseen (2kpl) ja luottamukseen (3kpl).

”Molemmin puolinen luottamus on tärkein lähtökohta yhteistyölle.”

”Omaisyhteistyön tärkeimpiä asioita on kuulumisten kertominen puolin ja toisin. Myöskin asioiden sopiminen kuten käyttöjen tehdään puhelimitse. Kommunikaation tukeminen kuuluu työkuvaan ja asioiden selittäminen niin että tulee ymmärretyksi”

”Omaisyhteistyö on tärkeä osa kehitysvammaisten asumispalvelua. Jotta me voimme tehdä oikeita ratkaisuja asukkaiden hyväksi tulee yhteistyö olla sujuvaa. Meidän tulisi pystyä luottamaan omaisiin sekä omaisten tulisi pystyä luottamaan. Parasta olisi myös se, että omaiset osaisivat arvostaa meidän ammattitaitoa. Näin pystyy tekemään hyviä kompromisseja asukkaiden asumiseen ja hyvinvointiin liittyen.”

Vastausten perusteella voidaan päätellä olevan omaisyhteistyön rakentumisen kannalta yhteydenpidolla isoin merkitys työntekijöiden näkökulmasta. Lisäksi luottamus ja sopimukset korostuvat vastauksissa. Omaisyhteistyö rakentuu myös palaveriin, vuorovaikutukseen sekä viranomaisyhteistyöhön.

Airan (2012, 50–51) mukaan vuorovaikutuksen laadulla on merkitystä vuorovaikutuksen onnistumiselle. Karhula (2015, 35–38, 57–58) tuo tutkimuksensa pohjalta esiin kokemuksia luottamuksen tärkeydestä omaisyhteistyössä. Vastaukset tukevat vuorovaikutuksen toimivuuden merkitystä omaisyhteistyössä ja vastaukset ovat saman kaltaisia Karhulan (2015) tekemään tutkimuksen kanssa, jonka pohjalta luottamuksella on merkitystä yhteistyön rakentumisessa.

Omaisyhteistyötä edistävät tekijät

Kysymyksellä ”millaiset asiat mielestäsi edistävät omaisyhteistyötä” haluttiin saada työntekijöiltä kokemuksia siitä, mitkä asiat heidän mielestään edistävät omaisyhteistyötä. Kuviossa 9 vastaukset kysymykseen liittyen.

Kuvio 9. Omaisyhteistyötä edistävät tekijät.

Vastaajat antoivat vastauksissaan seuraavanlaisia ilmaisuja kysyttäessä omaisyhteistyötä edistäviä asioita: hyvä kommunikointi (7kpl vastauksista), luottamus (5kpl), huomiointi (2kpl), välittäminen (2kpl), avoimuus (4kpl) sekä realistisuus (3kpl).

"Molemminpuolinen asiallisuus, selkeys ja yhteisymmärrys kommunikoinnissa. Kaikkien tahojen aktiivinen osallistuminen ja kiinnostus."

"Se, että omaisilla on mahdollisimman realistinen kuva asukkaan voimavaroista ja haasteita nimenomaan asumisyksikössä, edistää omaisyhteistyötä. Ymmärrys siitä, että asukas voi käyttäytyä eri tavalla asumisyksikössä, kuin esimerkiksi lapsuudenkodissaan tai omaisten luona. Avoimuus, asioista pitäisi pystyä puhumaan pelkäämättä omaisten reaktioita. Luottamus puolin ja toisin. Selkeä työnjako, mitä asioita omaiset haluavat itse hoitaa ja mikä on asumisyksikön ohjaajien vastuulla eli omaiset ilmaisevat selkeästi mitä odottavat ohjaajilta; omaisten näkökulmat vaihtelevat paljon."

”Molemminpuolinen asiallisuus, selkeys ja yhteisymmärrys kommunikoinnissa. Kaikkien tahojen aktiivinen osallistuminen ja kiinnostus.”

Vastausten mukaan voidaan päätellä työntekijöiden kokemusten perusteella yhteistyötä edistäviä tekijöitä ovat ensisijaisesti hyvä kommunikointi, luottamus ja avoimuus. Lisäksi realistisuus, välittäminen ja huomiointi edistävät omaisyhteistyötä. Vastaukset ovat samankaltaisia Karhulan (2015, 35–38, 57–58) tutkimuksen kanssa, jonka mukaan vuorovaikutuksen laadulla ja luottamuksella on merkitystä yhteistyön toimivuuden kannalta.

Omaisyhteistyötä heikentävät tekijät

Kysymyksellä ”millaiset asiat mielestäsi heikentävät omaisyhteistyötä”, haluttiin työntekijöiden kokemuksia omaisyhteistyötä heikentävistä asioista ja tekijöistä. Kuviossa 10 käsitellään kysymykseen tulleita vastauksia.

Kuvio 10. Omaisyhteistyötä heikentävät tekijät.

Vastaajat antoivat vastauksissaan seuraavia vastauksia, tai seuraaviin luokkiin liittyviä vastauksia, koskien kokemuksia omaisyhteistyötä heikentävistä asioista: Omaisen huono käytös (7kpl vastauksista), luottamuksen puute työntekijöitä

kohtaan (6kpl), itsemääräämisoikeutta loukkaava toiminta (4kpl), sopimusten rikkominen (5kpl) sekä epätietoisuus (4kpl).

”Epäluottamus. Omaisten huono käytös ohjaajia kohtaan; huutamista, syyttelyä, selän takana puhumista. Aina ei haluta nähdä realistisesti asukkaan ongelmia, syytetään heti ensimmäisenä ohjaajia, jos ilmenee esimerkiksi häiriökäyttäytymistä asukkaalla.”

”Ehkä joskus unohtuu, että on muitakin asukkaita kuin vain oma omainen”

”Omien johtopäätöksien vetäminen omaisten toimesta ja asioiden kärjistäminen. Kiire myös heikentää yhteistyötä, koska kommunikointi käy nopeasti ja asioita jää sanomatta. Puhelimitse esim. viesteillä asioiden sopiminen, koska ei ole varmaa tuleeko asia ilmaistua tarpeeksi selvästi tai nähdyksi ajoissa.”

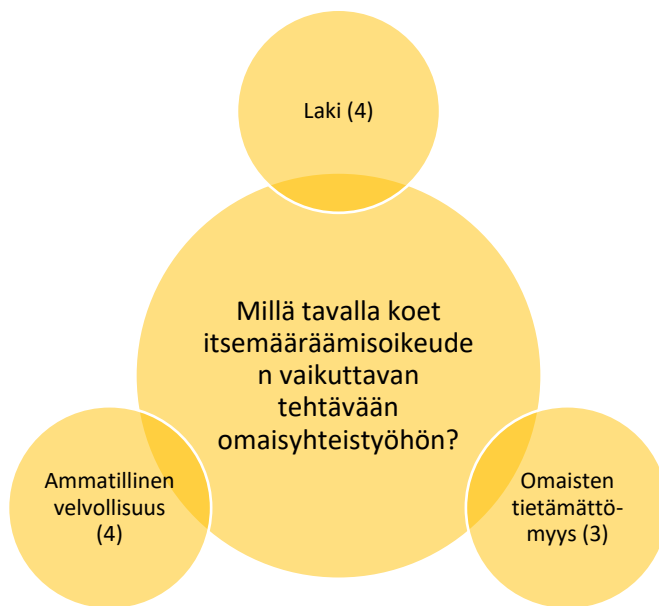
”Kommunikoinnin ongelmat; väärinkäsitykset ja erimielisyydet. Yhteistyökyvyttömyys.”

Vastausten perusteella voidaan päätellä työntekijöiden kokemusten mukaan omaisyhteistyötä heikentäviä tekijöitä ovat ensisijaisesti omaisen huono käytös, luottamuksen puute työntekijöitä kohtaan sekä tehtyjen sopimusten rikkominen omaisten toimesta. Lisäksi omaisyhteistyötä heikentää itsemääräämisoikeutta loukkaava toiminta (tahallinen tai tahaton) sekä epätietoisuus omaisen tilanteesta, työntekijöiden toiminnasta ja olosuhteista.

Vastaukset ovat Airan (2012, 50–51) kanssa linjassa, jonka mukaan vuorovaikutuksen laadulla on merkitystä toimivan omaisyhteistyön kannalta. Luottamuspulan osoittaminen sekä sopimusten rikkominen heikentää vuorovaikutuksen laadullisuutta ja voi aiheuttaa työntekijälle psyykkistä kuormittavuutta. Itsemääräämisoikeutta loukkaava toiminta sekä epätietoisuus asioista lisää työntekijälle riskiä joutua konfliktitilanteisiin, joka lisää myös psyykkistä kuormittavuutta. (Kaski ym. 2009, 283).

Itsemääräämisoikeuden vaikutus omaisyhteistyöhön

Kysymys ”millä tavalla koet itsemääräämisoikeuden vaikuttavan tehtävään omaisyhteistyöhön” jätettiin avoimeksi vastata. Kysymyksellä haluttiin työntekijöiden kokemuksia itsemääräämisoikeuden vaikutuksesta tehtävään omaisyhteistyöhön. Vastaukset ovat nähtävillä kuviossa 11.

Kuvio 11. Itsemääräämisoikeuden vaikutus omaisyhteistyöhön.

Kysymykseen saatiin seuraavanlaisia vastauksia tai vastauksista löydettiin seuraavia ilmaisuja: Laki (4 kappaletta vastauksista), omaisten tietämättömyys (3kpl) ja ammatillinen velvollisuus (4kpl).

”Pitää varovasti puhua asukkaan asioista ja korostaa omaisille, mitä asukas haluaa. Riippuu omaisen asenteesta ja tavasta puhua omaisestaan. Kieli keskellä suuta olla joskus ja koittaa myös perustella asioita. Diplomaattisuus on valttia. Tiedostan itsemääräämisoikeuden tärkeyden.”

”Tehostetussa asumisessa se vaikuttaa niin, että omaisilla on vaatimuksia esim. rajoittamisesta, eivätkä he ymmärrä, että heidän

toiveitaan rajoittamisesta ei voida toteuttaa. Työntekijät joutuvat toistamaan omaisille lakia, miten meidän tulee toimia. Tuetussa asumisessa oikeastaan samoin, ymmärrys siitä, että asiakas on aikuinen ihminen, on hämärtynyt. Omaisille joudutaan toistamaan kuinka emme voi väkisellä tehdä niin tai näin.”

”Omaiset eivät aina ymmärrä asiakkaan itsemääräämisoikeutta, joten se hankaloittaa asioita.”

Annettujen vastausten perusteella voidaan päätellä, itsemääräämisoikeus vaikuttaa tehtävään omaisyhteistyöhön lakien, omaisten tietämättömyyden ja ammatillisen velvollisuuden kautta. Vastaajien mukaan lait ohjaa tehtävää toimintaa, joten laki on päivittäisissä toiminnoissa läsnä. Omaisten tietämättömyydellä tarkoitetaan tietämättömyyttä itsemääräämisoikeutta kohtaan ja yhden vastauksen perusteella on mm. pyydetty ohi asiakkaan oman mielipiteen tekemään rajoituksia tai muita toimenpiteitä, jotka loukkaavat itsemääräämisoikeutta. Lisäksi työntekijöillä on ammatillinen velvollisuus puolustaa heikommassa asemassa olevaa, joka on tässä kontekstissa kehitysvammainen asiakas.

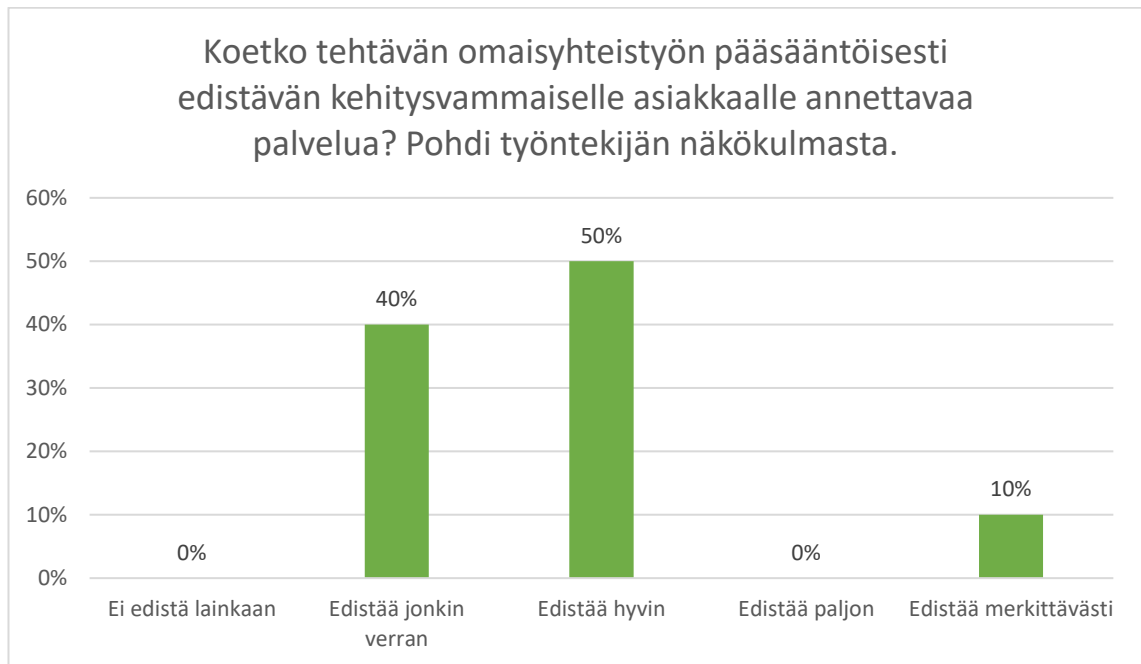
Vastausten mukaan itsemääräämisoikeudella on kokonaisvaltaisesti merkitystä arjessa toimimisen kannalta, kuten Niemelä & Brant (2008, 151) toteaa. Itsemääräämisoikeudella on kehitysvammaisen henkilön arjessa merkitystä esimerkiksi vapaudessa valita oma asunto ja asuinpaikka aina pukeutumiseen tai harrastusten valintaan saakka.

5.3 Omaisyhteistyön vaikutukset

Tässä osiossa työntekijät ovat voineet pisteyttää omat kokemuksensa suhteessa esitettyihin väittämiin ja kysymyksiin. Väittämillä on haluttu mitata yleisesti työntekijöiden kokemuksia. Näistä vastauksista voidaan tehdä päätelmiä yleisesti työntekijöiden keskuudessa.

Omaisyyhteistyön palvelua ja hyvinvointia edistävä vaikutus

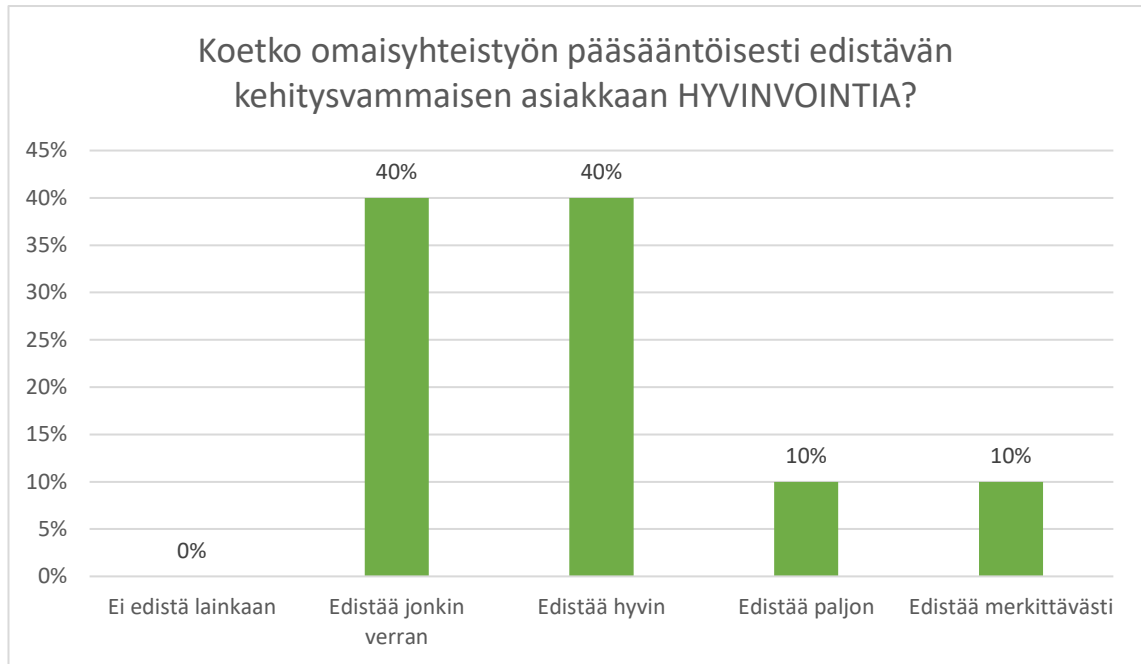
Kysymyksellä ”Koetko tehtävän omaisyyhteistyön pääsääntöisesti edistävän kehitysvammaiselle asiakkaalle annettavaa palvelua? pohdi työntekijän näkökulmasta” pyrittiin selvittämään työntekijöiden kokemuksia omaisyyhteistyön edistävyydessä kehitysvammaisen asiakkaan palvelussa. Vastaukset ovat kuvion 12 mukaiset.

Kuvio 12. Omaisyyhteistyön edistävyys kehitysvammaisten palveluissa.

Vastaukset jakaantuivat enimmäkseen vastausvaihtoehtoille ”edistää jonkin verran” 40% ja ”edistää hyvin” 50%. Vastanneista yksi (10%) on vastannut ”edistää merkittävästi”. Vastauksista voidaan päätellä työntekijöiden kokevan tehtävän omaisyyhteistyön edistävän kehitysvammaiselle asiakkaalle annettavaa palvelua sekä kehitysvammaisen henkilön hyvinvointia keskimäärin hyvin.

Kysymyksellä ”koetko omaisyyhteistyön pääsääntöisesti edistävän kehitysvammaisen asiakkaan hyvinvointia?” haluttiin kerätä työntekijöiltä kokemuksia omaisyyhteistyön vaikutuksesta kehitysvammaisen asiakkaan hyvinvointiin. Vastaukset jakaantuivat kuvion 13 mukaisesti.

Kuvio 13. Omaisyhteistyön hyvinvointia edistävä vaikutus.

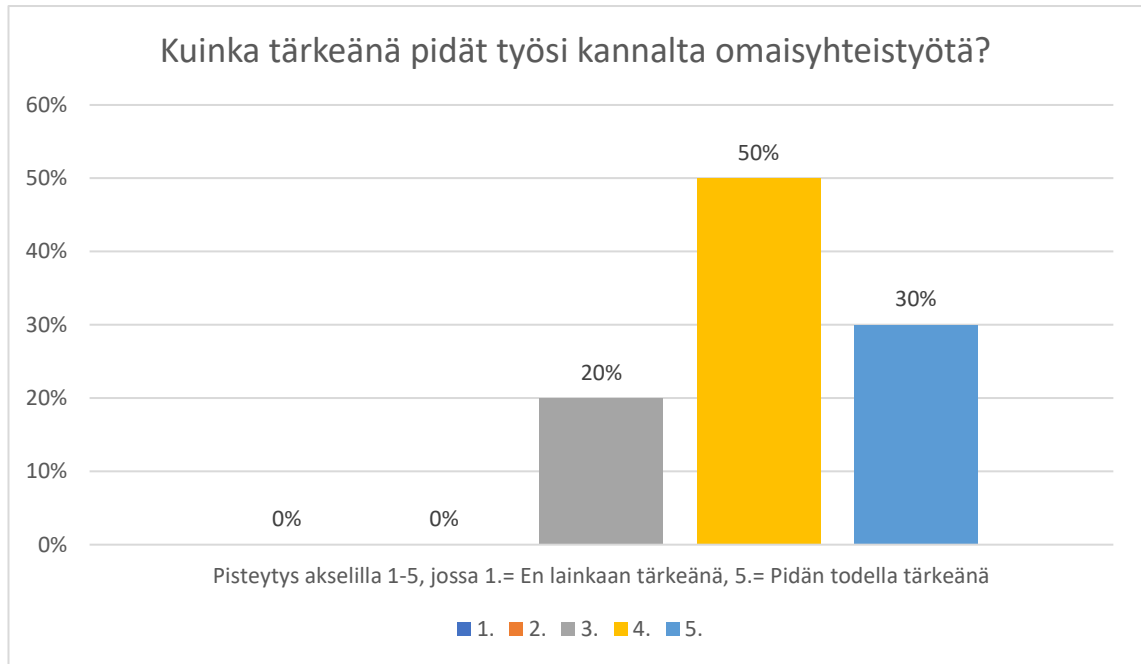
Kysymyksen vastaukset "edistää jonkin verran" ja "edistää hyvin" keräsivät molemmat 40% vastauksista. Vastaukset "Edistää paljon" ja "edistää merkittävästi" keräsivät molemmat yhden vastauksen (10%/vastaus). Vastauksista voidaan päätellä omaisyhteistyön edistävän kehitysvammaisen asiakkaan hyvinvointia enimmäkseen hyvin tai jonkin verran.

Kaski ym. (2009, 281) ja Erikson (2008, 88) tuovat esille, että kehitysvammaisen henkilön perhettä tulee huomioida kokonaisvaltaisesti palveluissa ja vanhempien käsitys kehitysvammaisen lapsensa palveluiden tarpeista palveluasumisessa voivat erota hyvin paljon työntekijöiden näkemyksestä. Vastaukset mukailevat näitä käsityksiä.

Työntekijöiden suhde omaisyhteistyöhön

Kysymyksellä "kuinka tärkeänä pidät työsi kannalta omaisyhteistyötä?" haluttiin kerätä tietoa työntekijöiltä, kuinka tärkeänä he pitävät työnsä näkökulmasta omaisyhteistyötä. Kysymyksen vastausvaihtoehtona on käytetty pisteytysjanaa akselilla 1-5, jossa 1 kuvaa "en pidä lainkaan tärkeänä" ja 5 kuvaa "pidän todella tärkeänä". Vastaukset ovat kuvion 14 mukaiset.

Kuvio 14. Omaisyhteistyön tärkeys työntekijöille.

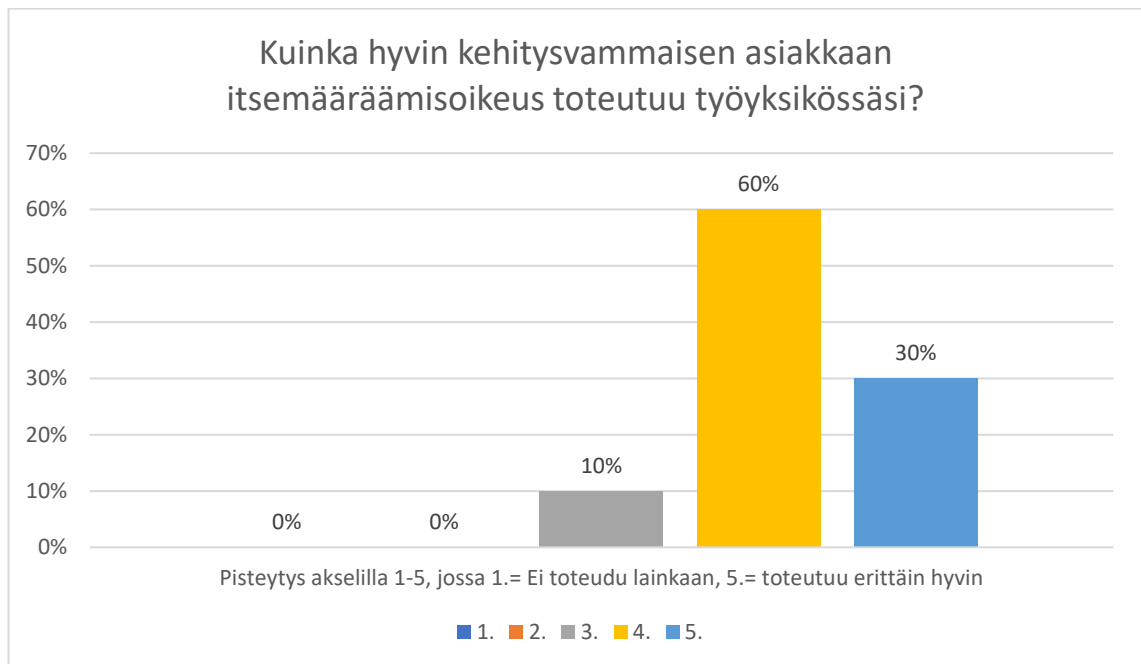
Vastaukset painottuvat välille 3-5. Eniten vastauksia keräsi numero 4 (50%) ja sen jälkeen eniten numero 5 (30%). Numero 3 sai kaksi vastausta (20%). Vastauksista voidaan päätellä työntekijöiden pitävän työnsä kannalta omaisyhteistyötä tärkeänä tai todella tärkeänä.

Vastaukset ovat linjassa Niemelä & Brandt (2008, 151–153) ja Kaski ym. (2009, 281) kanssa, että omaisyhteistyö kuuluu osaksi työntekijöiden työtä ja kehitysvammaisen henkilön arkea. Omaisyhteistyön tärkeys korostuu, kun kehitysvammaisella henkilöllä itsellään ei ole riittäviä keinoja ilmaista mielipidettään esimerkiksi harrastusten suhteen, jossa omaisen rooli korostuu niin sanotusti kehitysvammaisen henkilön äänenä. Tällainen tilanne on Eriksonin (2008, 88) mukaan vahvimmillaan silloin, kun kehitysvammainen henkilö siirtyy vanhempiensa luota asumaan asumispalveluihin.

Itsemääräämisoikeuden toteutuminen

Kysymyksellä ”kuinka hyvin kehitysvammaisten asiakkaiden itsemääräämisoikeus toteutuu työyksikössäsi?” kerättiin työntekijöiden kokemuksia itsemääräämisoikeuden toteutumisesta heidän työyksikössään. Kysymyksen vastausvaihtoehtona on käytetty pisteytysjanaa akselilla 1-5, jossa

1 kuvaa ”ei toteudu lainkaan” ja 5 kuvaa ”toteutuu erittäin hyvin”. Vastaukset ovat kuvion 15 mukaiset.

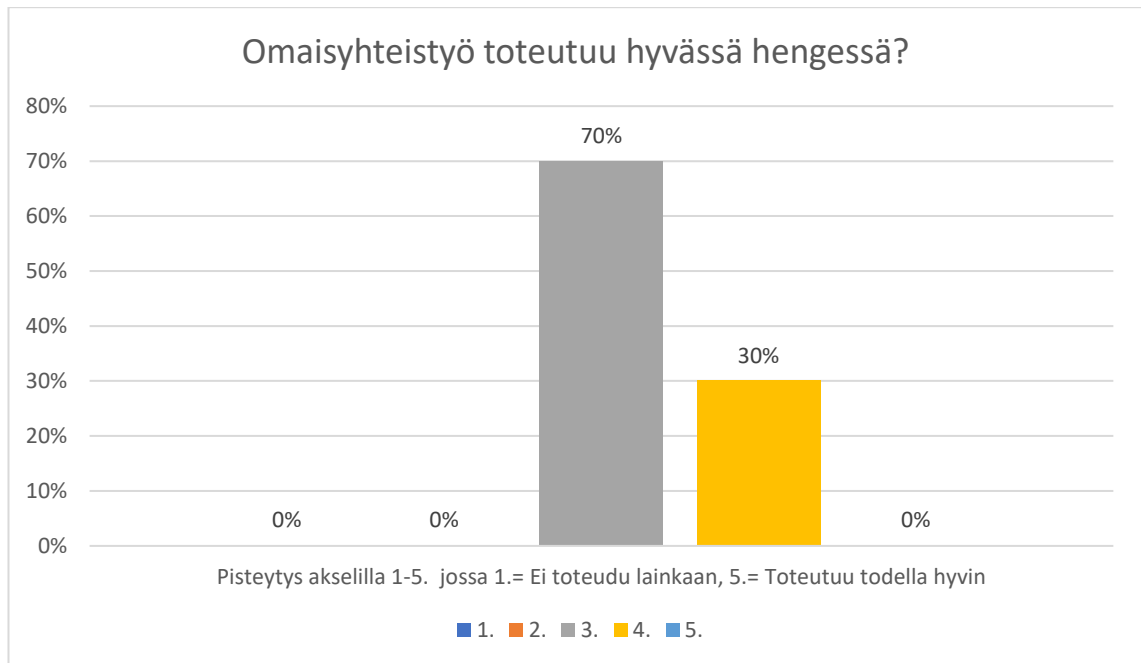

Kuvio 15. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen työyksiköissä.

Kysymykseen vastanneista valtaosa (60%) on pisteyttänyt numeron neljä mukaisesti vastauksensa. Kolme (30%) vastanneista on pisteyttänyt numeron viisi. Yksi (10%) vastanneista on pisteyttänyt numeron 3. Vastauksista voidaan päätellä itsemääräämisoikeuden toteutuvan työntekijöiden kokemuksen perusteella enimmäkseen hyvin tai erittäin hyvin. Vastaukset ovat samankaltaisia Niemelä & Brandt (2008, 151) kanssa itsemääräämisoikeuden merkityksestä osana työn lähtökohtia kehitysvammaisten henkilöiden parissa.

Omaisyyhteistyön onnistuminen

Kysymykseen ”omaisyhteistyö toteutuu hyvässä hengessä?” haluttiin vastauksia työntekijöiden kokemuksesta omaisyhteistyön luonteesta. Kysymyksen vastausvaihtoehtona on käytetty pisteytysjanaa akselilla 1-5, jossa 1 kuvaa ”ei toteudu lainkaan” ja 5 kuvaa ”toteutuu todella hyvin”. Vastaukset ovat kuvion 16 mukaiset.

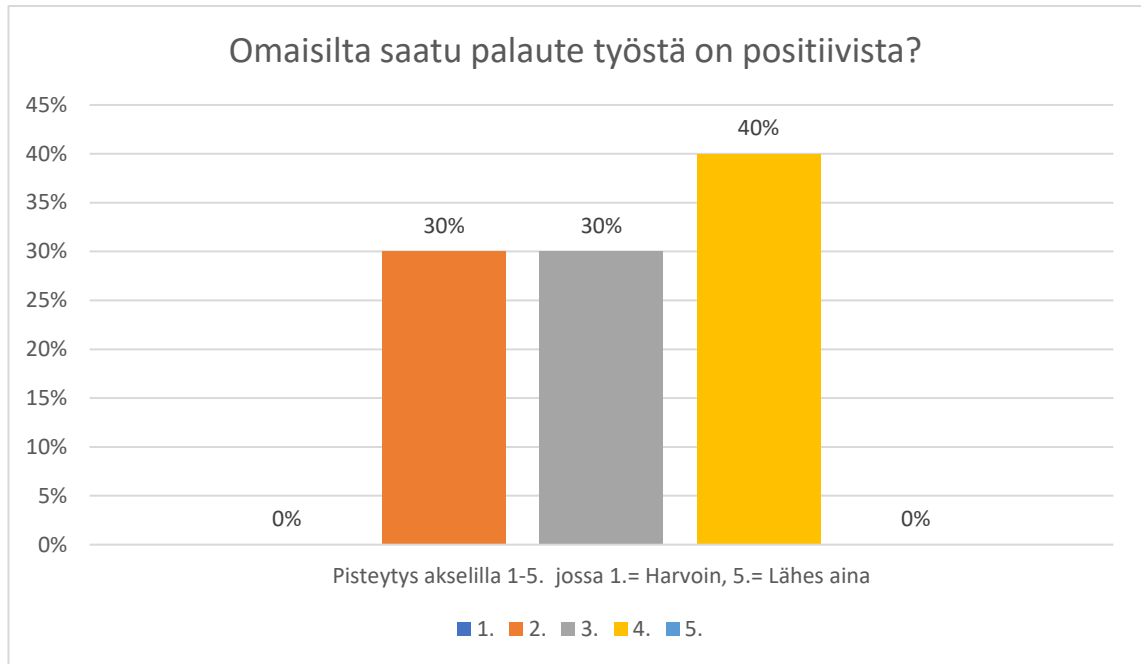

Kuvio 16. Omaisyhteistyön onnistuminen.

Vastaajista 7 henkilöä (70%) ovat pisteyttäneet vastauksensa numeron 3 kohdalle. Lisäksi numerolle 4 on vastauksia tullut kolmelta henkilöltä (30%). Vastausten perusteella voidaan havaita, että omaisyhteistyö toteutuu työntekijöiden kokemusten perusteella neutraalilla tasolla.

Omaisyhteistyöstä saatu palaute

Väittämällä ”omaisilta saatu palaute työstä on positiivista?” haluttiin saada selville työntekijöiden kokemuksia palautteesta, jotka tulevat omaisilta. Kysymyksen vastausvaihtoehtona on käytetty pisteytysjanaa akselilla 1-5, jossa 1 kuvaa ”harvoin” ja 5 kuvaa ”lähes aina”. Vastaukset jakaantuvat kuvion 17 mukaisesti.

Kuvio 17. Omaisyhteistyöstä saatu palaute.

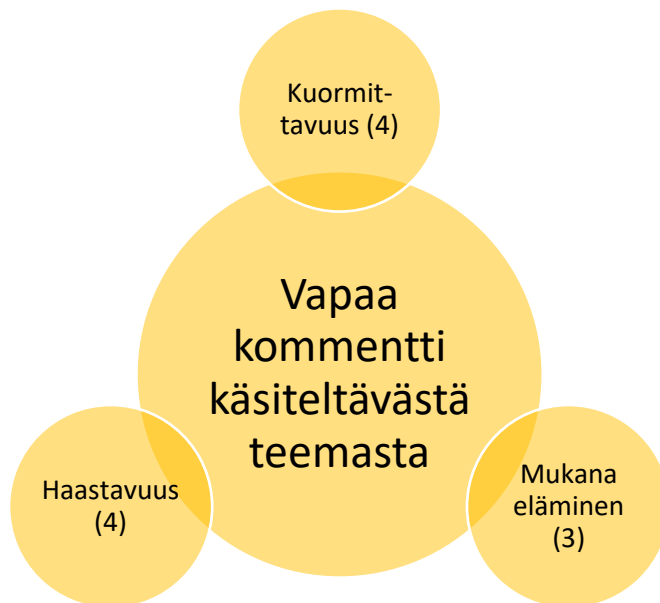
Vastaukset jakaantuivat seuraavasti: numerolle kaksi saatiin kolmen henkilön vastaus (30%) ja numerolle kolme puolestaan kolmen henkilön vastaukset (30%). Numerolle neljä jakaantui neljän henkilön (40%) vastaukset. Vastauksista voidaan päätellä työntekijöiden omaisilta saaman palautteen olevan enimmäkseen positiivista, tämä ilmenee enemmän kuin puolessa saaduista palautteista.

Kuvioiden 16 ja 17 vastaukset ovat linjassa Kaski ym. (2009, 281–283) kanssa siitä, että työntekijä voi kokea ammatillista epävarmuutta toiminnastaan, joka lisää psyykkistä kuormittavuutta työssä. Työntekijöillä voi olla erilainen näkemys kehitysvammaisen henkilön tuen tarpeesta arjessa, joka voi näkyä myös omaisyhteistyöhön liittyvinä erimielisyyksinä.

Työntekijöiden ajatuksia teemasta

Kyselyn loppuun oli annettu mahdollisuus kertoa vapaa mielipide, kommentti tai muuta aiheeseen liittyvää omassa osiossaan. Kysymys oli seuraavanlainen: ”Kerro vapaa kommentti omaisyhteistyöstä, itsemääräämisoikeudesta ja/tai omaisyhteistyötä edistävästä ja heikentävistä asioista”. Kysymykseen

vastaaminen on ollut vapaaehtoista. Kysymyksen vastaukset ovat nähtävissä kuviossa 18.

Kuvio 18. Kyselyn vapaan tekstiosion tulosta

Vastauksia osioon tuli yhteensä viisi vastausta, joka on 50% vastaajien määrästä. (4kpl), haastavuuteen (4kpl) ja mukana elämiseen (3kpl) liittyviä asioita tai ilmauksia.

”Omaisyhteistyö on pääosin ollut hyvää ja asiallista, joskus voimaannuttavaakin. On myös yhteistyötä, joka kuormittaa henkisesti. Vaatimukset ovat muutamissa yhteistöissä kovia tai niistä saa toisinaan ikävää palautetta, vaikka parhaamme teemme. Varuillaan olo kuluttaa myös. Omaiset, jotka huolehtivat asioista, auttavat asioiden hoitoa ja se vähentää kuormitusta.”

”Omasta mielestäni yhteistyö omaisten kanssa on hyvin haastavaa. Joudun ohjaajana miettimään paljon sitä mitä sanon ja ilmaisen asioita, vaikka helpointa olisi kertoa suoraan mikä asukkaan tilanne on. Haluaisin, että yhteistyö on sujuvaa mutta vaikka tekisin miten teen enimmäkseen väärin... ainakin omaisen mielestä...”

”–Muuttuvissa asioissa ohjaus on tärkeää -> ohjaaja jälleen jakaa asukkaan ahdistuksen ja näyttää, että hätää ei ole.” (Kysely 2020.)

”– Osa omaisista on aktiivisia, mutta lähinnä ajamaan sitä omaa mielipidettä, miten asiat tulisi hoitaa. Pyytävät usein tapaamisia ja yhteydenottoja. Itsemääräämisoikeutta joutuu usein korostamaan etenkin tuetun asumisen asiakkaiden omaisille, suurin osa heistä onneksi ymmärtää asian...” (Kysely 2020.)

Vastauksista voidaan päätellä omaisyhteistyöllä olevan työntekijöiden mukaan kuormittavia elementtejä mm. ammatillisuuden kyseenalaistamisen tai huonon palautteen myötä. Oman ammatillisen toiminnan epävarmuus omaisen tarkastelun alla koetaan myös kuluttavana. Ohjaajalta vaaditaan mukana elämisen taito: ohjaajat jakavat asiakkaiden arjen ilot ja surut sekä ovat välikädessä omaisten ja kehitysvammaisen henkilön välissä. Työntekijät kokevat työssään haastavuutta, joka liittyy lähinnä omaisten vaatimuksiin, negatiiviseen palautteeseen sekä epävarmoihin tilanteisiin arjessa.

Vapaa kommentti osioon tulleista vastauksista esiin tuli työn kuormittavuuteen liittyviä vastauksia. Tähän osioon tuli myös jotain vastauksia, jotka olisivat sopineet myöskin kysymykseen numero 10, jossa kysyttiin omaisyhteistyötä heikentäviä tekijöitä. Kyselyyn oli tärkeä jättää mahdollisuus vapaille kommentteille, koska sen avulla oli mahdollista kerätä arvokkaita vastauksia teemaan liittyen, jotka eivät ilmene kohdennetuissa kysymyksissä.

Vastaukset ovat linjassa Airan (2012, 68–69) kanssa siitä, että omaisyhteistyön molemminpuolisella vuorovaikutuksella on merkitystä. Vastaukset ovat samankaltaisia Kaski ym. (2009, 280–282) kanssa, koskien omaisten vaatimuksista koskien kehitysvammaisen henkilön arkea, sekä tahattomista konflikteista, jotka voivat johtua kiireestä, kommunikoinnin puutteesta tai itsemääräämisoikeuden merkityksen ymmärtämättömyydestä arjessa.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Opinnäytetyöni projekti kesti ajatushetkestä tämän valmiin tuotoksen valmiiksi saattamiseen saakka kaikkiaan noin kymmenen kuukautta. Aihe opinnäytetyölle tuli suoraan työelämästä ja käytännössä näkyvänä ilmiönä eteen, joten aihe oli henkilökohtaisesti minulle mielenkiintoinen lähteä tutkimaan. Lisäksi aihetta tutkimaan motivoi selkeä tarve perehtyä ilmiöön. Opinnäytetyön, koulun ja muun elämän sovittamisessa oli omat haasteensa, joten aikatauluttamisella oli suuri merkitys opinnäytetyön valmistumisen kannalta.

Osaamiseni kehittyi huomattavasti opinnäytetyötä tehdessä ja prosessin edetessä. Tutustuin huomattavaan määrään eri tutkimuksia, niiden menetelmiä ja tuloksia, sekä erilaisiin tietoaaineistoihin, joiden pohjalta oma näkemykseni aihetta kohtaan kasvoi suunnattomasti ja sain paljon työkaluja tulevaisuutta ajatellen, esimerkiksi eri tutkimus- ja analysointimenetelmiin, joita tulen tarvitsemaan varmasti tulevissa sosionomin töissä. Olen aiemmissa opinnoissa toteuttanut toiminnallisia opinnäytetöitä, joten tässä avautui tilaisuus kehittää omia tutkimuksellisia taitoja. Opinnäytetyön tekeminen kokonaisuutena oli antoisa sekä haastava kokemus. Antoisaa oli nähdä työntekijöiden aito mielenkiinto aihetta kohtaan ja vastauksista välittyi tarve tälle opinnäytetyölle, mikä motivoi haasteista huolimatta jatkamaan loppuun saakka.

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, mitkä asiat vaikuttavat omaisyhteistyöhön kehitysvammaisten asumispalveluissa. Tarkastelussa on erityisesti ollut omaisyhteistyötä häiritsevät tekijät työntekijöiden näkökulmasta. Koko ilmiötä tutkittaessa on ollut tarpeen selvittää kyselyyn osallistuneiden käsitystä siitä, mitkä asiat edistävät omaisyhteistyötä sekä miten omaisyhteistyö rakentuu vastaajien mielestä.

Menetelmänä kyselytutkimus oli mielestäni onnistunut. Opinnäytetyöhön olennaisesti liittyvien toimeksiantajien hankkiminen mukaan oli oletettua isompi prosessi. Kyselyn rakentaminen oli tarkkaa työtä, täytyi miettiä monesta eri näkökulmasta kysymystä ja miten kysymyksen asettelee oikein, jotta tutkimukseen tulisi tutkimuskysymykseen vastaavia vastauksia. Tässä apuna

käytin muutamia testivastaajia, jotka testasivat internet-alustalle tulevaa kyselyä. Tämä helpotti itseäni suuresti ja toi varmuutta käyttöliittymän käyttöön, jotta tutkimus voitiin toteuttaa ja suuremmilta yllätyksiltä välttyttiin. Kaikesta huolimatta kahteen kysymykseen (numerot 16 ja 17), vastausmittarin ääripäät jäivät kysymyksen asetteluun nähden hankaliksi arvioida. Tässä olisin toiminut toisin ja antanut jokaiselle pisteelle oman määrään, joka helpottaisi analysointia.

Kyselyn alkupuolen strukturoidut ja puolistrukturoidut kysymykset liittyivät ajanmääreisiin, keinoihin kohdata omaisia, omaisyhteistyön aloittavan osapuolen määrittelyyn sekä kontaktin teemaan. Vastauksista voidaan todeta jokaisen työntekijän kohtaavan omaisia päivittäin tai vähintäänkin viikoittain. Omaisyhteistyö tapahtuu pääsääntöisesti kasvotusten, puhelimitse tai sähköpostitse. Aikaa omaisyhteistyöhön työntekijä antaa työvuorossaan enintään 30 minuuttia ja viiden työvuoron aikana yhteensä noin kaksi tuntia tai vähemmän. Omaisyhteistyön kontakti tapahtuu pääsääntöisesti omaisen aloitteesta. Enimmäkseen yhteydenotot liittyvät asiakkaan kuulumisten vaihtamiseen tai palveluun liittyvään asiaan, kuten palaute tai käytännön asian sopiminen. Lisäksi yhteydenottoja tapahtuu talouteen liittyvissä asioissa (edunvalvonta, raha) sekä aikataulun sopimisessa esimerkiksi lääkärille, sairaanhoitajalle tai muuhun tapaamiseen.

Kyselyn keskivaiheen kysymykset käsittelivät omaisyhteistyön rakentumiseen, edistämiseen, ja heikentämiseen liittyviä asioita. Lisäksi kysymyksissä tarkasteltiin itsemääräämisoikeuden vaikutusta omaisyhteistyöhön. Vastauksien mukaan omaisyhteistyö rakentuu ensisijaisesti yhteydenpidon ja luottamuksen varaan, sekä tehtyihin sopimuksiin. Omaisyhteistyötä ensisijaisesti edistää hyvä kommunikointi, luottamus sekä avoimuus. Omaisyhteistyötä puolestaan heikentää omaisten huono käytös sekä luottamuksen puute työntekijöitä kohtaan. Lisäksi omaisyhteistyötä heikentää omaisten epätietoisuus asioista, tehtyjen sopimusten rikkominen tahallisesti tai tahattomasti sekä kehitysvammaista henkilöä koskevaa itsemääräämisoikeutta loukkaava toiminta. Vastaajien mukaan itsemääräämisoikeus vaikuttaa tehtävään omaisyhteistyöhön lakien, omaisten tietämättömyyden sekä ammatillisen velvollisuuden muodossa. Kyselyn loppupuolella käsiteltäviä aiheita olivat työntekijöiden kokemukset

omaisyhteistyön vaikuttavuudesta suhteessa kehitysvammaisen henkilön hyvinvointiin sekä hänelle annettavaan palveluun. Lisäksi työntekijät pisteyttivät yleisesti mielipiteitä liittyen omaisyhteistyön tärkeyteen heidän omassa työssään, itsemääräämisoikeuden toteutumiseen työyksikössä sekä omaisilta saatujen palautteiden laatuun. Vastaajien mukaan omaisyhteistyö edistää keskimäärin hyvin kehitysvammaisen henkilön hyvinvointia sekä hänelle annettavaa palvelua. Vastaajat pitivät omaisyhteistyötä keskimäärin tärkeänä. Samoin itsemääräämisoikeuden katsottiin toteutuvan hyvin työyksiköissä. Vastaajilta kysyttäessä pisteytystä omaisyhteistyön toteutumisesta hyvässä hengessä, sekä omaisilta saadun positiivisen palautteen pisteytyksestä, pisteyttivät vastaajat vastauksensa asteikolla 1-5 keskitasolle.

Kyselyn loppuun oli sijoitettu avoin kysymys ja tekstikenttä, johon vastaaja sai jättää halutessaan oman sanansa liittyen omaisyhteistyyöhön, itsemääräämisoikeuteen sekä omaisyhteistyötä edistävästä ja heikentävistä asioista. Tähän osioon tulleiden asioiden perusteella, omaisyhteistyöllä on työntekijän kannalta kuormittavia elementtejä, jotka muodostuvat omaisten kohdistaman ammatillisen epäluottamuksen osoitus työntekijöitä kohtaan sekä negatiivisen palautteen muodoissa. Lisäksi työntekijältä vaaditaan mukana elämisen taitoa työssään, mikä näyttäytyy asiakkaiden arjen ilojen ja surujen jakamisena sekä olemalla välikädessä omaisten ja kehitysvammaisten henkilöiden välissä. Työ saa tätä kautta myös haastavuutta em. asioiden takia, mutta myös omaisten osoittamien vaatimusten johdosta.

Tutkimukseen osallistuneiden määrä on pieni, mikä aiheuttaa tietynlaista kriittisyyttä saatujen tulosten pohjalta. Toistettavuus ja suuremman vastaajajoukon saaminen kyselyyn, voisi mahdollisesti muuttaa tuloksia. Kyselyyn osallistuneiden anonymiteettiä täytyy kunnioittaa, mikä on tutkimuksen kannalta eettinen kulmakivi. Kyselyyn osallistuneita ei ole mahdollista jäljittää vastausten perusteella. Tässä kyselyssä ei ollut tarpeen kysyä työntekijän sukupuolta, ikää tai työnkuvaa, mikä lisää kyselyyn osallistuvan anonymiteettia. Lisäksi tutkimuskysymysten kannalta nämä ei olleet oleellisia asioita kysyä.

Kyselyyn osallistuneiden vastaukset vastasivat pääpiirteittäin kysyttyihin kysymyksiin. Joitakin kyselyyn tulleita vastauksia ei voitu pitää käyttökelpoisina tutkimusta analysoitaessa, esimerkiksi kysymyksessä numero 8 (Liite 1) ”miten omaisyhteistyö rakentuu työssäsi?” on vastaukseksi saatu ”paljon asioita”. Vastaus ei vastaa kysymykseen. Osaksi tämän tyyppisten vastausten saamista oli todennäköisesti internet-alustan optimointi siten, että se haluaa vastaajan vastaamaan kysymykseen, ennen kuin kysymyksissä voidaan edetä. Tämä oli tietoinen riski kysymyksen suunnittelussa ja on osaltaan voinut vaikuttaa vastaajamäärän niukkuuteen. Kuitenkin kyselyn toteutumisen kannalta tärkeää on ollut saada niin sanottuihin pakotettuihin kysymyksiin vastaukset, jotta kyselyä voidaan pitää validina. Kysely on sisältänyt vapaaehtoisia kohtia, joihin ei ole ollut pakkoa vastata, kuten kysymykset numerolla 11, 18 ja 19 (Liite 1). Kysymyksessä numero 11 kysyttiin ”millä tavalla koet itsemääräämisoikeuden vaikuttavan tehtävään omaisyhteistyöhön?”. Tämän jätin vapaaehtoiseksi vastata, koska arvioin kysymyksen olevan vaikea vastattava. Kysymyksestä arvioin tekevän vaikean vastattavan se, että työntekijän voi olla vaikea hahmottaa itsemääräämisoikeuden ja omaisyhteistyön sidosta toisiinsa. Kysymys numero 19 oli myös vapaaehtoinen vastata, tässä kysymyksessä kysyttiin itse kyselyyn ja sen toteuttamiseen liittyvää palautetta. Palautteen perusteella kysely oli tiivis kokonaisuus sekä tärkeä aihe käsitellä ja tuoda esiin.

Vastauksia tarkastellessa kokonaisuutena, tukevat vastaukset tässä opinnäytetyössä esitellyjä teorioita. Vastauksista voi huomata, että omaisyhteistyö rakentuu toimivalle vuorovaikutus- ja luottamussuhteelle. Samoin vastaajien mukaan omaisyhteistyötä edistää toimiva vuorovaikutus- ja luottamussuhde. Vastaajat tuovat kysyttäessä omaisyhteistyötä heikentäviä tekijöitä puolestaan esille luottamuspulan ja laadullisesti huonon vuorovaikutussuhteen, esimerkiksi omaisten huonon käytöksen takia. Yhteisenä linjana on havaittavissa vuorovaikutuksen ja luottamuksen merkitys omaisyhteistyössä. Työntekijät eivät voi täysin vaikuttaa vuorovaikutuksellisiin tilanteisiin, mutta niitä voidaan kehittää ammatillisesti. Vuorovaikutussuhteilla on merkitystä yhteistyön ylläpidon kanssa. Yhteistyöosaaminen on yksi osa asiantuntijuutta, mikä ei yksinään riitä hyvien tulosten saamiseksi omassa

asiantuntijatehtävässään. Yhteistyöosaaminen on oleellinen osa toimivan yhteistyön tekijöistä.

Työntekijöiden vuorovaikutusosaamista omassa työssään voi kehittää koulutuksen keinoin, tai esimies voi kehittää omaa ja työntekijöiden osaamista järjestämällä vuorovaikutusosaamista tukevaa koulutusta. Lisäksi asiakkaille ja omaisille suunnattua koulutusta tai tilaisuutta, missä on keskitetysti tietoutta asumisyksikön toiminnan taustalla olevista ajatuksista, kannattaa pohtia järjestettävän säännöllisin väliajoin. Tämä muistuttaa omaisten suuntaan palveluntuottajan oikeuksista ja velvollisuuksista, mutta myöskin asiakkaiden ja heidän omaisten oikeuksista ja velvollisuuksista.

Vastauksia kokonaisuutena tarkastellen, omaisyhteistyö toimii vastaajien mukaan pääasiassa hyvin. Omaisyhteistyössä löytyy kehittämisen kohteita omaisten käytöksen laadussa työntekijöitä kohtaan, luottamuksen osoituksessa ammattilaisille, tehtyjen sopimusten ylläpitämisessä sekä omaisten ymmärryksen lisäämisessä itsemääräämisoikeudesta kehitysvammaisen henkilön arjessa. Työntekijöiden kokemukset henkisestä kuormituksesta ja haastavista tilanteista tulevat esille avoimissa kysymyksissä. Jatkotutkimuksena voisi olla keinojen löytäminen näiden ongelmien ratkaisemiseksi. Tätä tutkimusta voisi viedä eteenpäin pohtimalla työntekijöiden iän, sukupuolen tai työnkuvan merkitystä suhteessa kokemuksiin omaisyhteistyöstä.

7 LÄHTEET

Aira, A. 2012. Toimiva yhteistyö – Työelämän vuorovaikutussuhteet, tiimit ja verkostot. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 14.2.2020
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/37743/9789513947088.pdf>

Eduskunta 1991. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi potilaan asemasta ja oikeuksista. Viitattu 10.2.2020
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_185+1991.pdf

Ekmark, M., Heiniluoma, S., Huotari, I., Leino, S. & Puranen, T. 2011. Oma kotia kohti. Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. Ylöjärvi: Painohäme Oy.

Harjajärvi, M. Kairi, T. Kuusterä, K. & Miettinen, S. 2009. Toimivatko kehitysvammaisten ja mielenterveyskuntoutujien asumispalvelut? Näkemyksiä palvelujen käyttäjiltä ja niiden järjestäjiltä. Kehitysvammaliiton selvityksiä 3. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Juuti, P., Pontius, S. 2014. Tunteet ja työ – uupumuksesta iloon. Juva: Bookwell Oy.

Karhula, M. 2015. Omaisen ja läheisen näkemykset roolistaan palveluverkostossa. Mikkelin ammattikorkeakoulu. Mikkelä: Tammerprint Oy. Viitattu 11.2.2020
<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/88077/URNISBN9789515884923.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Karjalainen, 2012. Hyvä ystäväkin voi olla potilaan lähiomainen. Verkkojulkaisu 9.12.2012. Joensuu: PunaMusta Media. Viitattu 10.2.2020
<https://www.karjalainen.fi/uutiset/uutis-alueet/kotimaa/item/2525>

Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. 2012. Kehitysvammaisuus. 5., uudistettu painos 2012. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Kehitysvammaliitto 2019. Kehitysvammaisuus. Espoo: Viitattu 9.11.2019
<https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/>

Kehitysvammaliitto 2020b. Työ. Tampere: Kehitysvammaliitto ry. Viitattu 1.2.2019
<https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/tyo/>

Kehitysvammaliitto 2020a. Asuminen. Tampere: Kehitysvammaliitto ry. Viitattu 1.2.2019
<https://www.kehitysvammaliitto.fi/kehitysvammaisuus/asuminen/>

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785

Niemelä & Brandt. 2008. Kehitysvammaisten yksilöllinen asuminen – Pitkäaikaisesta laitosasumisesta kohti yksilöllisempiä asumisratkaisuja. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:73. Helsinki: Yliopistopaino

Puolimatka, M. 2020. Itsemääräämisoikeuden kahdet kasvot. Virrat: Kristillinen Kirja- ja Musiikkikustannus KKJMK OY.

Raassina, A-M., Hintsala, S. & Keski-Korhonen, J. 2016. Laitoksesta yksilölliseen asumiseen – Kehitysvammaisten asumisen ohjelman toimeenpanon arviointi ja tehostettavat toimet vuosille 2016-2020. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:17. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 8.2.2020
http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74818/Rap_ja_muistioita_2016_17.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2020. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: yhteiskuntatieteen tietoarkisto. Viitattu 7.2.2020 https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_3.html

Salisma, T. 2017. Onko läheisellä oikeus saada tietoa aikuisen kehitysvammaisen henkilön asioista? Tampere: Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Viitattu 1.2.2020 <https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/oppaat-ja-materiaalit/lakimies-vastaa/onko-laheisella-oikeus-saada-tietoa-aikuisen-kehitysvammaisen-henkilon-asioista/>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2009. Vammaispalvelulain muutokset 1.9.2009 lukien. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaistu 1.7.2009. Viitattu 12.3.2020 https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/andringar-av-handikappservicelagen-fr-o-m-1-9-2009

Suomen YK-liitto 2020. Vammaisten oikeudet. Helsinki: Suomen YK-liitto. Viitattu 12.2.2020 <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/ihmisoikeudet/vammaisten-oikeudet>

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019. Vammaispalveluiden käsikirja – asuminen. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 1.2.2020 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/asuminen>

Terveyskylä 2017. Kehitysvammaisuus. Terveyskylä.fi: Lastentalo. Viitattu 9.11.2019 <https://www.terveyskyla.fi/lastentalo/tietoa-lasten-sairauksista/kehitykselliset-poikkeavuudet-ja-oppimisvaikeudet/kehitysvammaisuus>

Tilastokeskus 2017. Käsitteet – Perhe. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 10.2.2020 <https://www.stat.fi/meta/kas/perhe.html#tab1>

Tukiliitto 2019. Tietoa kehitysvammasta. Tampere: Kehitysvammaisten tukiliitto ry. Viitattu 9.11.2019 <https://www.tukiliitto.fi/tietoa-kehitysvammasta/>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2013. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki.

Valvira 2019. Omaisten oikeudet. Helsinki: Valvira. Viitattu 11.2.2020.
https://www.valvira.fi/terveydenhuolto/potilaan-asema-ja-oikeudet-oikeudet/omaisten_oikeudet

Vernerin 2020a. Asumisen vaihtoehtoja. Espoo: Kehitysvammaliitto ry. Viitattu 12.3.2020
<https://verneri.net/yleis/asumisen-vaihtoehtoja>

Vernerin 2020b. Laitosasumisen lakkauttaminen. Espoo: Kehitysvammaliitto ry. Viitattu 8.2.2020
<https://verneri.net/yleis/laitosasumisen-lakkauttaminen>
Vilkkä, H. 2007. Tutki ja mittaa. Helsinki: Tammi.

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016

LIITTEET

Liite 1 Saatekirje

Liite 2 Kysely

Liite 1. Saatekirje

Omaisyyhteistyöhön vaikuttavat tekijät kehitysvammaisten asumispalveluissa työntekijöiden näkökulmasta

Hyvä työntekijä

Opiskelen Lapin ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutuksessa sosionomi (AMK) -tutkintoa. Olen opinnoissani suuntautunut erityisesti aikuisten parissa tehtävään sosiaalialan työhön. Teen opinnäytetyötä kehitysvammaisten asiakkaiden omaisten kanssa tehtävästä omaisyyhteistyöstä. Opinnäytetyössäni käsiteltäviä teemoja ovat omaisyyhteistyön rakentuminen ja edistyminen kehitysvammaisten asumispalveluissa, sekä omaisyyhteistyöhön vaikuttavat tekijät kehitysvammaisten asumispalveluissa. Tarkastelussa on työntekijöiden kokemukset käsiteltäviä teemoja kohtaan. Opinnäytetyöhön liittyy oheinen kyselytutkimus, johon toivon Teidän osallistuvan alan kokemusasiantuntijana.

Olette oikea henkilö osallistumaan kyselyyn, mikäli täytätte seuraavat kriteerit:

- Työskentelette kehitysvammaisten asiakkaiden kanssa
- Kohtaatte työssänne kehitysvammaisten asiakkaiden omaisia
- Olette vapaaehtoinen osallistumaan kyselyyn

Kyselyn kannalta on tärkeää, että kaikki vaaditut kriteerit täyttyvät.

Vastaaminen vie noin kymmenen (10) minuuttia. Kysely on avoinna d.m. - d.m.yyyy välisen ajan.

Tutkimuksen toteuttamiseen on saatu asianmukainen lupa. Kysely toteutetaan sähköisellä kyselyalustalla, johon osallistuneista ei kerätä henkilötietoja. Tiedot käsitellään luottamuksellisesti. Kyselyyn on aikaa vastata kaksi (2) viikkoa.

Lisätietoja kyselyyn liittyen annan mielelläni.

Ystävällisin terveisin

Jani Petäjäjärvi

Sähköposti: jani.petajarvi@edu.lapinamk.fi

Liite 2. Kysely

1. Kuinka usein keskimäärin kohtaat omaisia työssäsi? *

- ☐ Päivittäin
☐ Viikottain
☐ Kuukausittain

2. Millä tavoilla omaisten kohtaaminen tapahtuu? (voit valita useita) *

- ☐ Kasvotusten
☐ Puhelimitse
☐ Sähköpostitse
☐ Muu, mikä?

3. Pohdi viittä (5) edellistä työvuoroasi: kuinka paljon yhteensä arvioit aikaa kuluneen AINOASTAAN omaisyhteistyöhön? *

- ☐ 0-1 tuntia
☐ 1-2 tuntia
☐ 2-3 tuntia
☐ 3-4 tuntia
☐ 4-5 tuntia
☐ 5-6 tuntia
☐ 6 tuntia, tai enemmän

4. Pohdi edellistä työvuoroasi: Kuinka paljon yhteensä arvioit aikaa kuluneen PELKÄSTÄÄN omaisyhteistyölle? *

- ☐ 0-30 minuuttia
☐ 30-60 minuuttia
☐ 1-2 tuntia
☐ 2-3 tuntia
☐ yli 3 tuntia

5. Pohdi VIIMEISINTÄ omaisyhteistyöhön liittyvää kontaktia. Kenen aloitteesta kontakti tapahtui? *

- ☐ Työntekijän aloitteesta
☐ Omaisen aloitteesta

6. Pohdi omaisyhteistyön kontakteja. Omaisyhteistyö tapahtuu YLEENSÄ: *

- ☐ Työntekijän aloitteesta
- ☐ Omaisen aloitteesta

7. Pohdi viimeistä kontaktia omaisen kanssa: Mitä asia koski ENITEN? *

- ☐ Asiakkaan kuulumiset
- ☐ Aikataulun sopiminen (lääkäri, sairaanhoitaja, muu tapaaminen)
- ☐ Palveluun liittyvä yhteydenotto (palaute, käytännön asian sopiminen)
- ☐ Talouteen liittyvät asiat (raha, edunvalvonta-asiat, laskut)
- ☐ Jokin muu, kuin tässä mainittu asia

8. Miten omaisyhteistyö mielestäsi RAKENTUU työssäsi? (Mitkä asiat muodostavat omaisyhteistyön?) *

9. Millaiset asiat mielestäsi EDISTÄVÄT omaisyhteistyötä? Pohdi työntekijän näkökulmasta. *

10. Millaiset asiat mielestäsi HEIKENTÄVÄT omaisyhteistyötä? Pohdi työntekijän näkökulmasta. *

11. Millä tavalla koet itsemääräämisoikeuden vaikuttavan tehtävään omaisyhteistyöhön? Pohdi työntekijän näkökulmasta. (Vapaaehtoinen)

12. Koetko tehtävän omaisyhteistyön pääsääntöisesti edistävän kehitysvammaiselle asiakkaalle annettavaa palvelua? Pohdi työntekijän näkökulmasta. *

- ☐ Ei edistä lainkaan
- ☐ Edistää jonkin verran
- ☐ Edistää hyvin
- ☐ Edistää paljon
- ☐ Edistää merkittävästi

13. Koetko omaisyhteistyön pääsääntöisesti edistävän kehitysvammaisen asiakkaan HYVINVOINTIA? *

- ☐ Ei edistä lainkaan
- ☐ Edistää jonkin verran
- ☐ Edistää hyvin
- ☐ Edistää paljon
- ☐ Edistää merkittävästi

14. Kuinka tärkeänä pidät työsi kannalta omaisyhteistyötä? *

1   2   3   4   5

En lainkaan tärkeänä ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Pidän todella tärkeänä

15. Kuinka hyvin kehitysvammaisen asiakkaan itsemääräämisoikeus toteutuu työyksikössäsi? *

1 2 3 4 5

Ei toteudu lainkaan ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Toteutuu erittäin hyvin

16. Omaisyhteistyö toteutuu hyvässä hengessä *

1 2 3 4 5

Ei toteudu lainkaan ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Toteutuu todella hyvin

17. Omaisilta saatu palaute työstä on positiivista *

1 2 3 4 5

Harvoin ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ Lähes aina

18. Kerro vapaa kommentti omaisyhteistyöstä, itsemääräämisoikeudesta ja/tai omaisyhteistyötä edistävästä ja heikentävistä asioista (Vapaaehtoinen)

19. Palaute kyselystä - Kerro vapaasti palaute tästä kyselystä: kuinka onnistunut se oli? Muita ajatuksia itse kyselyyn liittyen? (Vapaaehtoinen)
